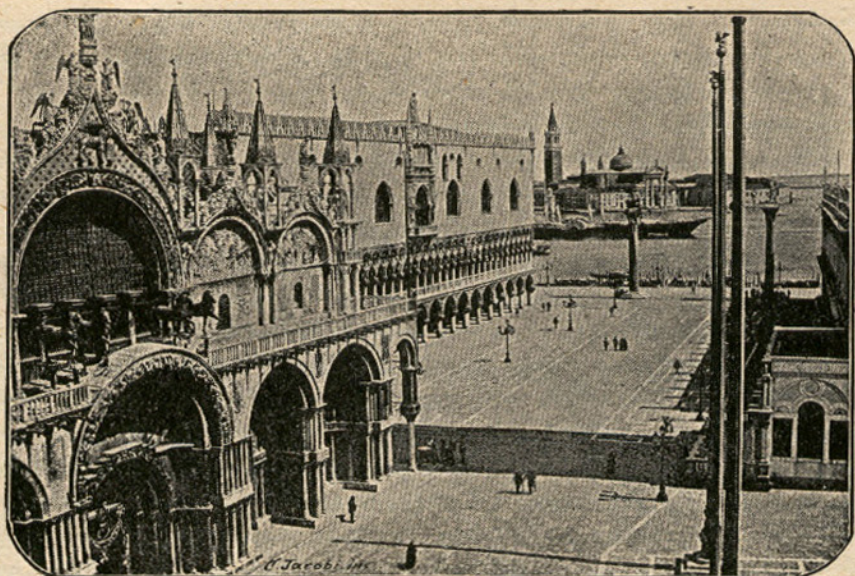

**ԳՐՈՑ ԳԻՒՏԻ 1500ԱՄԵԱՅ
ԵՒ ՏՊԱԳՐՈՒԹԵԱՆ 400ԱՄԵԱՅ**

ՅՈՐԵԼԵԱՆՆԵՐԸ

ՍՈՒՐԲ ՂԱԶԱՐՈՒ ԿՂԶԵԱԿԻՆ ՄԷԶ

Ս. Մարկոս եկեղեցին և Դրսական պարտե

Մ Ա Ս Ն Ա.

ՆԿԱՐԱԳԻՐ ՅՈՒՆԵՍԿՈՒՆ ՀԱՆԴԵՍՆԵՐՈՒՆ

Վենետիկի եզականութիւնը՝ Յորելինական հանդիսին մէջ. — Երեք օր նուիրուած Թարգմանիչներու յիշատակին. — Գործնական աօնը. թանկագին նկար մը՝ ի պատիւ Թարգմանչաց. — Գիմանկար Միսիթարայ Աբրայի. — Տպագրական երկու կոթողներ. — Վարժարան Թարգմանչաց հայրենիքին մէջ. — Հանդէսները. Պատրաստութիւնը. հայ գրականութիւնն ու աօնը՝ Վենետիկի ժողովուրդին ծանուցուած մամուլի միջոցով. — Առջին օր. եկեղեցական հանդէսներ. — Երկրորդ օր. զեղարուեստական ու գրական հանդէսներ. — Մասնակցութիւն Վենետիկի բոլոր հեղինակութեանց և Սպանիոյ Թագապահանջի տիկնոջ. — Գործիական և ծայնական, եւրօպական և հայ երաժշտութիւն. — Բանաստեղծութիւններ. իտալերէն ճառ հայ գրականութեան մասին. — Խնջոյք. Ս. Մեսրոբ և Վառձապուհ՝ փառաբանուած հայերէն, իտալերէն, ֆրանսերէն լեզուներով. — Կղզեկի բուրաստանին ծայրը. դիւթիչ երաժշտութիւն՝ Վենետիկան վերջալոյսի կախարդանքին մէջ. 60 երգիչներու խմբերգը. — Հայրենասիրական հանդէս մը՝ նկարչական բնութեան մէջ՝ վերադառնուած ազգայիններու:

Հայկական բոլոր կեդրոններուն մէջ՝ որ 1500ամեայ Յորելեանը պիտի փառաւորեն՝ Վենետիկ ամենէն եզական դիրքն ունի: Տօնավայրէ մ'աւելի է ան. տօնին դիւցազն է:

Հոն տպագրուեցաւ հայերէն առաջին գիրքը. հոն վերածնաւ հին գրականութիւնն ալ՝ մամուլի միջոցով:

Վենետիկ կը նայի հանդիսին ինչպէս մէկը՝ որ ե'տ կը դառնայ դէպ ի երիտասարդութեան ժողովրդական մը: Գիտակցութիւն մ'է

ան՝ հրճուանքի մէջ: Տօնական բոլոր լուսաւորութիւնները՝ Հայաստանի և աշխարհիս բոլոր հորիզոններուն մէջ՝ կը հաւաքուին Վենետիկի շուրջ անոր լուսապսակն ըլլալու: Հայ սրտերու կեդրոնն է ան. ձայնը՝ որ ազգային տօնական մեծ խմբանուագի նախերգանքը կ'ընէ:

Վենետիկի եզականութիւն մ'էր միջավայրի և տօնուած դէպքերու մէջ եղած ներդաշնակութիւնը: Իր հորիզոնը պատրաստ թատերարեմն էր՝ ուր հանդիսականներու երեակայութիւնը օրուան դիւցազները կը զետեղէր: Բաւական էր միայն ակնարկ մը կղզեակիս պատուհանէն անդին՝ տեսնելու համար նաւահանգիստը ուր կը հասնի Միսիթար՝ փոթորիկներու յաղթած՝ Հայոց հին գրականութեան հետ, կամարակապները՝ որոնց ներքեւ հայ հեղինակները կը վերածնանէին, ծառերու միջև արահետները՝ ուր Ալիշաններու ուրուականներ կը թափառին հովանիներու մէջ մահուան քաղցրութիւնը վայելելով, և դալարութեան մէջ՝ արքայութեան ժպիտները: Միսիթարներու և Ալիշաններու գերեզմանին լուսութիւնը՝ աւելի վեհութիւն ընծայեց Վենետիկեան հանդիսին քան ինչ որ կրնար տալ լրագրական շփոնը՝ որով հայ կեդրոններէն շատեր կ'աւետէին տարիէ մ'ի վեր՝ թէ հայրենասիրական պարտքերնին պիտի կատարեն:

Պատմական իրաւունքներէ զատ՝ Վենետիկեան հանդիսի եզականութիւնն եղաւ այն՝ որ օտարազգի քաղաք մը մասնակցեցաւ անոր, ո՛չ իրրեւ հրաւիրեալ մը, այլ իրր իրեն յատուկ հայրենասիրական տօն մը կատարող, մեզի հաւասար իրաւունք ունեցող՝ չորս հարիւր տարուան գրական փառքի մը մէջ: Վենետիկի այս դիրքը թոյլ կու տար Միսիթարեան Միարանութեան՝ առիթը գործածել հայ գրականութեան ծանօթութիւնները տարածելու գիրքնէ հիւրասիրող ժողովուրդին մէջ. Վենետիկոյ բոլոր հեղինակութեանց ներկայացուցիչներուն հետ՝ հայկական տօնին մասնակցեցաւ Սպանիոյ նախկին թագաւորական սերունդի ժառանգ Պուրպուրեան Տոն Քառուսի տիկինը, Վոսմշապուհի արքունիքէն յիշատակ մ'արթնցնելու համար Է. դարու մեծ տօնին մէջ:

Վենետիկեան հանդիսի յատկանիշն եղաւ այն՝ որ Միսիթարեան Միարանութիւնը զայն ուզեց տօնել ո՛չ եթէ բառերով, այլ նաև արդեամբ, իր գործունէութեան բոլոր մասնաճիւղերուն մէջ ուզելով տօնին յիշատակը թողուլ և զայն պատմական դէպք մը ընել. գեղարուեստական կոթող, տպագրական հսկայ կոթողներ, վարժարանի կառուցում՝ ո՛չինչ պակսեցաւ իր ծրագրին մէջ՝ որ չըլլար իր անցեալին արժանաւոր կամ իր ապագային օրինակ:

Վերջապէս կղզեակը շրջապատող բնութիւնն ինքնին՝ պատճառ մ'եղաւ եզական նկարագիր մը տալու յորելինին՝ ընծայելով անոր ազնուապետական վայելչութիւն մը, հագիւ երազուելի բանաստեղծութիւն մը՝ որ յատուկ է միայն առասպելական համբաւ վայելող Վենետիկեան հանդէսներուն:

ԳՈՐԾՆԱԿԱՆ ՏՕՆԸ

Մխիթարեան Միաբանութիւնը երեք օր նուիրեց թարգմանիչներու յիշատակին. երկու օր պաշտօնական մեծ հանդէսներու և ուրիշ օր մը զուտ հայրենասիրական—գրական հանդիսի մը՝ ազգայիններու վերապահում. վերջնոյս նպատակն էր ամէն ազատութիւն շնորհել տաղաչափներու և ճարտասաններու աւիւնին՝ որոնց հարկ պիտի ըլլար սահման մը գծել պաշտօնական հանդէսներու ժամանակ:

Բայց այս հանդէսներէն զատ — զորս քիչ յետոյ պիտի նկարագրենք — Մխիթարեան Միաբանութիւնը կարեւորագոյն ձեռնարկներ ծրագրեց, տօնը յաւերժացնելու համար:

Ո՛չինչ կայ՝ գեղարուեստէն աւելի՝ հաճելի անմահութիւն մ'երկրի վրայ: Մխիթարեան Միաբանութիւնը սահմանեց վանքի ձեռագրատան առաստաղին վրայ՝ առաջնակարգ նկարներով ներկայացնել թարգմանիչներն և իրենց փառքը՝ պատմական կամ այլաբանական դրեքերու մէջ: Իշխան Ապրօ Բագրատունի՝ և իր իշխանագուն քոյրը՝ մարքիզուհի Ճինորի Վէնթուրի Ս. Ղազարու այցելութեան միջոցին՝ վանքի մտադրութեանց տեղեկանալով, ուզեցին ֆիայուն ապացոյց մը թողուլ իրենց հայրենասիրութեան և Մխիթարեան Միաբանութեան նկատմամբ ունեցած համակրանքին՝ զումար մը յատկացնելով՝ որպէս զի ի պատիւ թարգմանչաց ծրագրուած գեղարուեստական գործը փայլուն կերպով իրականանայ:

Ե. դարու հետ՝ հայ վերածնունդն ալ նկարչութեամբ տօնելու համար՝ Մխիթարայ նոր գծուած պատկեր մը՝ հանդիսի զարդերէն եղաւ:

Մխիթարեան Միաբանութիւնը՝ որ ձեռագիրներու հաւաքման և հրատարակութեան մէջ այնքան մեծ դեր կատարած էր՝ կարող չէր այս տօնական վայրկենին հրաժարիլ պարտքէ մը. իր անցեալը յիշեցնել տպագրական անմոռանալի յուշարձաններով, հսկայական կոթողներով: Միաբանութեան երկու անխոնջ անդամներ իրենց տասնեակ տարիներու վաստակը բերին իրր յարգանք թարգմանիչներու յիշատակին. Վեր. Հ. Բարսեղ Վ. Սարգիսեան՝ նուիրեց իր հետեւեալ երկը.

Մայր ցոյցակ անուագրաց մատենադարանին Ս. Ղազարոս, Ա. հատոր:

Այս առաջին հատորը միայն պիտի բաղկանայ զրեթէ 1200 մեծադիր և մանրագիր էջերէ. իսկ ամբողջական գործը պիտի ունենայ առնուազն չորս հատոր:

Ուրիշ ո՛չ մէկ կոթող յարմարագոյն էր Ե. դարու թարգմանչաց աշխատութիւններն անմահացնելու՝ ինչպէս այն՝ ուր մի առ մի և մանրամասն նկարագրութեամբ բացատրուած են իրենց քրտանց ամենէն փոքր վաստակներն ալ:

Վեր. Հ. Արսէն Վ. Ղազիկեան հայ մամուլի 400 ամեակը փառաբանեց իր Հայկական Նոր Մատենագիտութիւն և Հանրագիտարան հայ

կեանքի երկասիրութեամբ՝ ուր կ'արձանագրէ հայ մամուլի բոլոր արտադրութիւնները, և կ'ապացուցանէ անոր ճշմարտութիւնը՝ անթերի թուարկութեան մը մէջ:

Մխիթարեան Միարանութիւնը իր բոլոր ոյժերը բերած պիտի չըլլար Յորելինական Հանգէսին՝ եթէ հոն պակսէր ո՛ր և է նոր գաղափար զարգացական գործունէութեան: Գաղթական Հայերու մտածման մէջ՝ դարերու պանդխտութեան շնորհիւ՝ յառաջ եկած էր աշխարհագրական խորունկ յեղաշրջութիւն մը: Հայաստան՝ արդէն կը նշանակէր օտարութիւն, ծանօթ աշխարհի սահմանաժայրը, տեսակ մը ափունք Հերակլեան արձաններու: Հայաստանը իրենց համար կը վերջանար հոն՝ ուր կը սկսի իրօք, պատմականօրէն և աշխարհագրօրէն: Բայց մի քանի հայրենասիրական անկեղծ մարմիններու հետ՝ Մխիթարեան Միարանութիւնն ալ թափանցեց այն Ամերիկային մէջ՝ որ այնքան անուանուած ու երգուած Հայաստանն էր, և աւելի քան քսան տարի Ներսէս Գեղ. Ջնտոյեան, Եպիսկոպոս Տարօնոյ և Վասպուրականի, և Հ. Անանիա Վ. Գոնտարձեան՝ տեսուչ Մխիթ. Վարժարանի, Եփրատի ափերուն վրայ արթնցուցին Ս. Սահակի և Ս. Մեսրոբի նուիրական պատկերները, վարդանանց անվեհեր հոգիներուն հետ միասին: Հոն գործելէ վերջ ամենէն աւելի տագնապալից շրջանին մէջ, Մխիթարեանները չէին կարող լքանել անթառամներու ներքեւ ծածկուած Եղիշէի, Ս. Սահակի, Ջնտոյեանի գերեզմանները՝ ճիշտ այն վայրկենին երբ երկաթուղոյ հաղորդակցութիւնները Հայրենիքը կը բանան եւրոպական ազգերու առջեւ, և սահմանեցին կառուցանել Տարօնոյ մէջ Վարժարանի շէնք մը՝ յուշարձան թարգմանչաց 1500ամեայ Յորելիին:

Գործնական ուղղութեան վրայ՝ այսքան կարեւոր ձեռնարկներ պատրաստելէ վերջ՝ կարելի էր անվրդով գիտակցութեամբ ներկայանալ Ս. Թարգմանչաց առջեւ և անոնց արդիւնքը փառաբանել նաև խօսքով և երգերով:

ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՆ ՀԱՆԴԷՍԻ ԱՌԱՋԻՆ ՕՐԸ

Ազգային Յորելեանները լուրջ կարեւորութիւն պիտի չստանային՝ եթէ անոնք հայրենասիրութեան չժառայէին իբրեւ առիթ մը՝ հայ գրականութիւնը ծանօթացնելու:

Այս պատճառաւ Ս. Ղազարու Միարանութիւնը անհրաժեշտ տեսաւ տեղական մամուլին յղել իտալերէն լեզուով համառօտ պատմութիւն մը հայ գրականութեան՝ որուն մէջ բացատրուած էր նաև տօնին նշանակութիւնը: Այս գրութիւնը՝ (Հ. Կ. Տէր-Սահակեանի) որ «Հայաստանի տօնը» վերնագիրը կը կրէր՝ կը սկսէր հետեւալ յայտարարութեամբ.

«Հայաստանը տօնի մէջ է: Աղէտներու տակ ճնշուած՝ նա կը

վերադարձնէ իր աչքը դէպ ի անցեալը՝ իր նախկին խորհրտանքը վերադառնելու համար։ Ականատես ազատագրման այն ժողովուրդներուն՝ որ իրմէն նուազ զոհ տուած են ազատութեան և նուազ զեղարուեստի յուշարձաններ՝ ազնուական վրէժ մը կը փնտռէ իր յիշատակներուն մէջ. նա կը տօնէ իր զրական կեանքի տառնահինգ դարերը»։

Յետոյ կը յաջորդէին տեղեկութիւններ՝ Հայոց զրականութեան հնագոյն և նորագոյն շրջանին վրայ։

Այս զրական—պատմական ակնարկը փութաց անմիջապէս տպագրել Վենետիկի Կադէրքիկոյ թերթը (15 Հոկտեմբեր, թիւ 287), որ ամենէն աւելի տարածուածն է. նա ունի 120,000 ընթերցող։ Յայտարարութեան տպագրութեամբ՝ Միլիթարեաններ 120,000 ամբոխի մը առջև կը բանախօսէին հայ զրականութեան և տօնին մասին։ Այս միայն ցոյց կու տայ թէ ազգային յորելեանը ո՛րքան օգտակար եղաւ ազգին մտաւոր պատմութիւնը օտարներու գնահատել տալու համար։

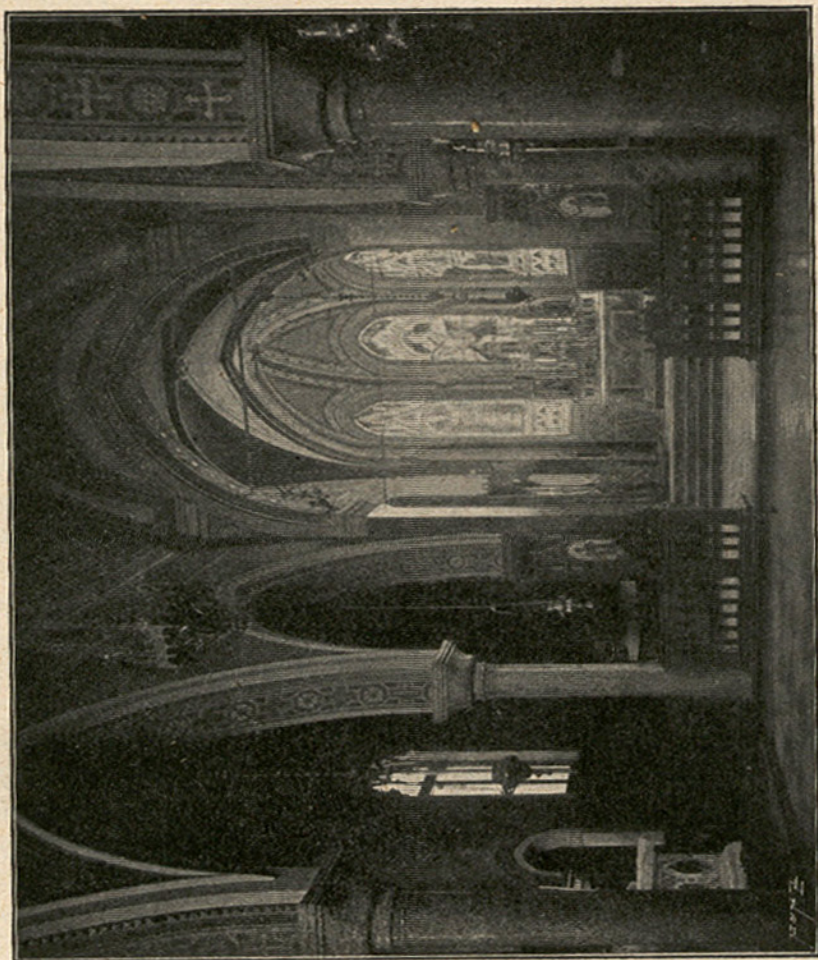
Այս պատմական—զրական տեսութիւնը արձագանգ գտաւ նաև ուրիշ թերթերէ, տօնական հանդէսներու ծրագրին հետ։ Վենետիկի ժողովուրդը այնքան հետաքրքրուած էր հանդէսով, որ Յորելինական Յանձնաժողովը կ'ընդունէր անընդհատ բերանացի կամ գրաւոր աղերսագիրներ՝ հայկական մեծ տօնին մասնակցելու փափագող օտար անձնաւորութեանց։ Հարկ եղաւ դժբաղդաբար սահման մը դնել ժողովրդական յորձանքին՝ նախ կղզեկի փոքրութեան պատճառաւ՝ յետոյ հանդէսը աւելի գեղեցիկ բան շառաչաւոր ընելու գիտմամբ։

Բայց Վենետիկի ժողովուրդը տեղեակ ըլլալով թէ առաջին օրը հանդէսներու մուտքը ազատ է՝ փութաց ողողել Ս. Ղազարու կղզեակը։ Առաւօտեան ամենէն թարմ լոյսին մէջ նաւակները կը ծփան լճակին վրայ. շոգենաւերը՝ ամբոխով լի՝ պարպատող նռան մը նման՝ հանգիսականներ կը հասցնեն։

Այս առաջին օրը վերապահուած է բացառապէս եկեղեցական հանդէսներու։ Այսօր՝ մեր թարգմանիչները՝ իբրև սուրբ և իբրև հայ ծէսի հիմնադիր կը տօնուին։ Այս պատճառաւ եկեղեցւոյ մէջ հայկական արարողութեանց բոլոր շքեղութիւնն է ցուցադրուած, և պատարագողն է ինքնին Գևր. Իգնատիոս Վ. Կիւրեղեան, արքեպիսկոպոս և Ընդհանրական Աբրայ։

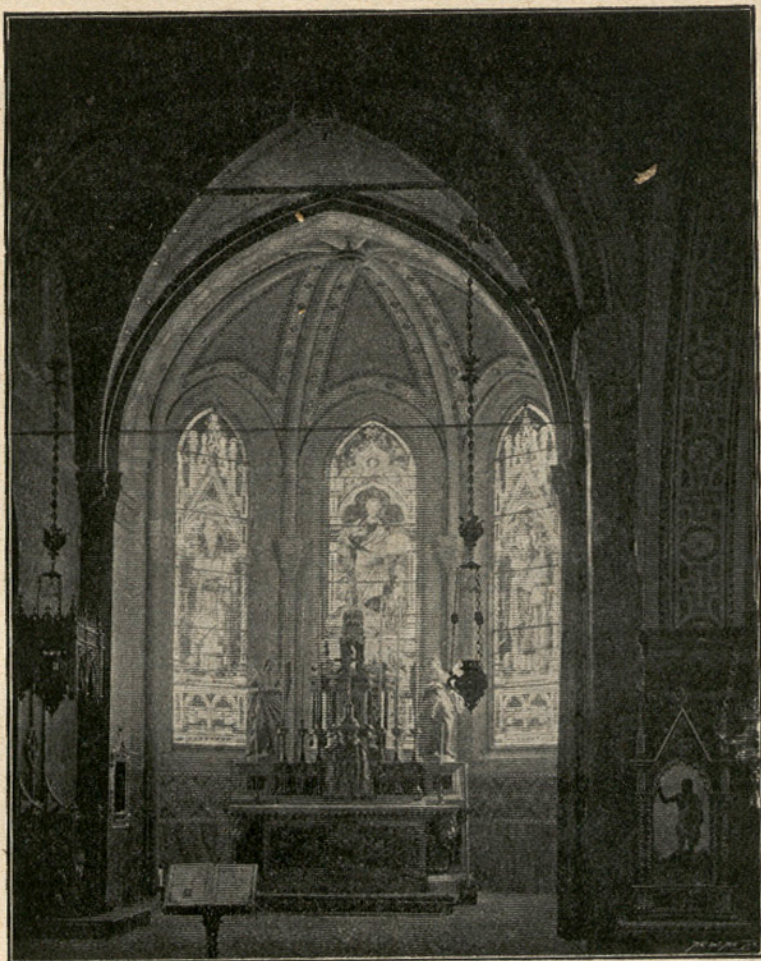
Եկեղեցւոյ Աւագ խորանին ետև՝ ապակիի վրայ գունաւոր նկարուած Ս. Մեսրոբն և Ս. Սահակը վարդապետ նշոյլներու բոցին մէջ են. կարծես յառաջ կու գան փառքի մէջ, իրենց յօրինած սրբազան ծէսերուն մասնակցելու։ Իրենց ոտքին ըով նկարուած ծաղիկները կը թուին առաջին անգամ բացուիլ և փաղաքշանքով փարիլ անոնց ոտքին, մինչ վարը հայ երգիչներու ձայնին մէջ՝ 1500 տարի վերջ՝ դեռ իրենց սիրտը յաւիտենական Գեղեցկի սէրը և յաւիտենական Բարութեան կարօտը կ'երգէ։ Ո՛րքան հոգիներ՝ այսքան դարերու մէջ՝ իրենց ամենէն անմեղ զգացումները իրենց գտած բառերով բացատրած

են. հանճարը բռնաւոր մ'է որ փոքրագոյն հոգիները կ'ոչնչացնէ, կը հալէ իր մէջ: Հայը՝ այսքան տարի՝ իբր Ս. Սահակ և Ս. Մեսրոբ միայն ապրած է՝ եկեղեցւոյ գմբէթին տակ:

Մ. Դանիէլ - Կոթողի խորքը

Իտալացի ժողովուրդը, գեղարուեստի դից ընտրեալ ժողովուրդը, հայկական եկեղեցւոյն մէջ խոնամ՝ կը դիտէ, կ'ունկնդրէ, կ'երազէ: Չեւի և գոյնի իր նուրբ հասկացողութեամբ՝ չի՛ շփոթիր ան տեսարանին նորութենէն և կը հասնի գեղեցկին: Անոնք այս վայրկենիս կ'երազեն Արեւելը՝ ուր Աստուծոյ մ' հետքերը մարդկութեան ճամբան գծած են, անոր խորհրդապաշտ և կրօնասէր հոգին՝ որուն բոցեղէն թևերուն անց-

Ս. Ղազար. — Առաջ խորան

նիւր կը զգան, նինուէական ու բարեխոնական արքունիքներու շքեղութիւններն ու նուագները: Եւ իտալական ամբոխը հայ ծէսի գեղեցկութիւնը փառարանած պահուն՝ կը զգայ թէ հեռաւոր աշխարհի մը, հեռաւոր դարու մը մէջ, և կրօնական նոր հոգիով մ'ապրեցաւ այս ժամուն մէջ:

Մեր թարգմանիչներուն համար փառքի վայրկեան մ'է. օտարներու ամբոխ մը կայ իրենց ոտքին ըով՝ իրենց եկեղեցական արդիւններուն առջև հիացած:

Օրական եկեղեցական ուրիշ հանդէսներէ զատ՝ կայ, ժամը 5ին՝ Սրբութիւն Սրբոցի պաշտամունքը:

Սպանիոյ թագապահանջ Տոն Կարլոս Պուրպուրի կինը, Մատրիտու Դքսուհին՝ Մարիա Պերթա՝ կ'ուզէ մասնակցիլ առաջին օրուան այս հանդէսին ալ, գոհացնելու համար թէ՛ իր բարեպաշտութիւնը և թէ՛ Հայոց ծէսին նկատմամբ ունեցած իր յարգանքը:

Ս. Սահակ (նկար Մաճիտրոյի ի Ս. Ղազար)

Ճրագներով աստղազարդ երկնքի մը փոխուած խորանին վրայ՝ արեգակնաձև կը ճառագայթէ Սրբութիւն ի բազմոցի, և զողորջուն լոյսերը հրեշտակներու բիրբը կը թուին ուր գործվանքի ամենէն հեշտալի արցունքը կը շողայ: Սիրոյ աօնն է խորանին վրայ իջնող Աստուծոյ համար, զինքը ընկերող հրեշտակներուն՝ և մանաւանդ թշուառ մարդկու-

Թեան համար՝ որուն ամենէն յարմար բառերն ու մեղեդին գտած է
 Լամբրոնացի «Մայր հաւատոյ սուրբ հարսնարան» մեկամաղձիկ սիրերգին
 մէջ՝ Եկեղեցւոյ և իր փեսայի խորհրդաւոր հարստնիքին համար յօր-
 նուած։ Հոս է այն երկնային վեհ շքեղութիւնը ուր սիրտը միայն

Ս. Մկրտչ (ճկար Մաճիտորոյի ի Ս. Ղազար)

կը խօսի։ Պաշտամունքի վերջացած պահուն՝ Մատրիտու ղըսուհին վեր
 կը բարձրանայ այն հառաչով՝ զոր կ'ունենայ մարդ երբ ականատես
 եղած է խորապէս յուզող տեսարանի մը, ղէպքի մը՝ որ հոգին թե-
 թեցուցած է մի քանի յարցունքով։ Իր բերանացի գովեստները՝ այդ
 արտայայտութեան կրկնութիւնն են միայն։

Մեկնած են օտար հանդիսականները, մթութիւնը տիրած է տաճարին մէջ և հայ սիրտը միայնակ է իր սուրբերուն հետ: Պաշտամունքները կը շարունակուին: յետոյ լուծեան մէջ թեւերու ձայնը կը լսես հանդիսի աներեւոյթ տօնակիցներուն՝ որ դէպ ի վեր կը սաւառնին քաղցրիկ յիշատակներով և երկրէս պսակներ ու խանդակաթ խօսքեր տանելով թարգմանիչներուն:

Կարելի է յուսալ աւելի աղմկաւոր և շքեղ հանդէսներ վաղուան համար՝ բայց ո՛չ թերեւս այնքան խորապէս հոգեւոյ հետ խօսող:

Այս առաջին օրը յիրաւի երկնքի տօնն եղաւ:

ԵՐԿՐՈՐԴ ՕՐԸ

Այսօրուան գրական-գեղարուեստական հանդէսին՝ ուր Վենետկոյ բոլոր եկեղեցական և աշխարհական մարմինները իրենց ներկայացուցիչ պիտի ունենան՝ իտալիան կ'ուղարկէ իր լաւագոյն ներկայացուցիչը. իր մեծահռչակ արեւը՝ ամենէն պայծառ կապոյտին մէջ: Այդ լուռ հանդիսատեսը կը ժպտի վերէն իր յիշատակներուն, վաղանցուկ մահկանացուներուն վրայ, և հաճոյք կը զգայ տօնը գեղեցկացնելուն համար:

Մինչդեռ տաճարին մէջ Վենետկոյ պատրիարքի տեղապահ ութմաս մեայ ձերուռի մը՝ Գեր. Պանդալէօ կը պատարագէ և վանական աշակերտաց Ս. Հաղորդութիւնը կու տայ, զանգակներու հանդիսաւոր ներդաշնակութիւնը ընդառաջ կ'երթայ լճակին վրայ ծփող նաւակներուն: Վարդագոյն նուրբ շղարշ մը ալիքներու կապոյտին վրայ ձգուած՝ տոժական ծիրանւոյ մը փախստեայ քղանցքը կը թուի և հեռուն Ս. Ղազար՝ որուն պատկերը կ'օրօրուի ալիքներուն մէջ՝ իր զանգակատունովը՝ կղզիէ մ'աւելի՝ վայրկեան մը խարխիս նետած Միսիթարայ դրօշագարդ նաւն է:

Օրուան լոյսին մէջ բոլոր ծառերը պատանեկան այնպիսի առողջութիւն մը զգեցած են՝ որ հանդիսականները արդէն գոհ են բանաստեղծական առաւօտ մ'անցնելուն՝ եթէ նոյն իսկ ո՛ր և է տօնի չմասնակցին:

Կայմի մը վրայ կը ծփան թիւրքիոյ արզի կայսերմէն նոր ընծա յուած հրաշագեղ դրօշ մը՝ իտալական դրօշին հետ. ներկայացուած են երկիրը՝ ուսկից կու գան կղզեկին բնակիչները և երկիրը՝ ուր կը հիւրասիրուին: Կը պակսի միակ դրօշը՝ որուն ներքև հայ բանակները ընկերեցին իրենց արքային երբ հայ աստուածաշունչի մ'ունկնդրելու գնաց, բայց անոր բացակայութիւնը մեղամաղձիկ շնորհք մը կու տայ հանդիսին՝ և հրաւիրեալները կը զգան թէ տառապող հայրենիքի մը տօնին կը մասնակցին ուր ուրախութիւնն ալ ցաւի՝ մը ծնունդն է:

Հանդիսականներու թափօրը կը սկսի ծովափին վրայ. բոլոր լատին երկիրները ներկայացուած են: Լատինական ոգին կարծես հեշտ բնավայրի մը մէջ կը զգայ ինքզինք այս կղզեկին մէջ՝ ուր ամէն ինչ

բանաստեղծութիւն, գեղարուեստ և բարեացակամ ժպիտ կ'արտայայտէ, ուր ամէն առարկայ չափակցութեան կը դիմէ և լոյսով և գոյներով շինուած կ'երևնայ բան ուրիշ թանձրագոյն նիւթերով:

Կ'ելնէ նախ շոգեմակոյկէն Սպանիոյ Տոն Քառլոս Պուրպուրի կիներ՝ Մարիա Պերթա: Իրեն կ'ընկերէ Քորտովայի կոմսուհին և արարացի պատանի մը՝ Ս. Պապէն նոր մկրտուած:

Ֆրանսայի ներկայացուցիչ ունինք Պառոն տը Ֆուէր, հիւպատոս ի Վենետիկ. Թիւրքիոյ՝ Վիթալիա պէյ օսմանեան հիւպատոս:

Իտալիոյ կառավարութիւնը, Վենետիկոյ պատրիարքութիւնը, քաղաքապետութիւնը իրենց լաւագոյն ներկայացուցիչներն ուղարկած են, տեղական մամուլին հետ:

Պատրաստ է արդէն հանդիսականներու բազմութիւն մը կազմուած զլիաւորապէս երեք դասակարգէ. դիւանագիտական, եկեղեցական, մշտաւորական:

Սյուրուան տօնը պիտի բաղկանայ երաժշտական և գրական աւագեմիայէ մը, խնջոյքէ, և 60 հոգւոյ խմբերգէ մը՝ կղզեկի բուրաստանին մէջ:

ԱԿԱՒԵՄԻԱՆ

Ոսկեձեղուն մեծ դահլճի մը մէջ նուագարաններու բազմութիւնը Երուսաղեմայ տաճարի մէկ պատկերը կ'արթնցնէ: Դահլճին առաստաղը ծածկուած է նկարներով. հոն Մխիթար մէկ անկեան մը մէջ կը սփոփէ Հայաստանը. ուրիշ տեղ դարերէ ի վեր խօսակցութիւննին՝ կը շարունակեն Կիլիկիա և Վենետիկոյ Հասարակապետութիւնը. կեդրոնին մէջ այլարանօրէն ներկայացուած Գեղարուեստները կը նմանին Մուսաներու ժողովի մը՝ Պառնասի ծայր: Կարծես դահլճը այսօրուան տօնին համար կառուցուած է՝ այնքան իր նկարները անոր նշանակութեան համապատասխան են. ճերմակ մետալիոններ կը ներկայացնեն բոլոր հանճարները, արուեստակցի մը տօնին հանդիսատես. այս բոլոր անշունչ առարկաները օրուան տենդոտ գուարթութեան մթնոլորտին մէջ՝ ունկնդիրի և զմայլման արտայայտութիւն մ'առած են: Դահլճին չորս կողմը ապակեփեղկերու ներքև զմուսուած թռչունները՝ կը յիշեցնեն արարչագործութեան բոլոր հրաշալիքները և գոյութեան բոլոր հրճուանքները՝ մարդկային մտածումով չթունաւորուած. անոնք պատրաստ կը թուին միասին ճոռողելու և բոլոր բնութեան երգով հանդէսը գեղեցկացնելու:

Երբ Գեր. Աբրահայրը՝ Իգնատիոս Վ. Կիրեղեան՝ հանդիսականներու կեդրոն կազմած՝ ոսկեձեղուն դահլճի սեմին կը ներկայանայ՝ երաժշտախումբը կը հնչեցնէ ազգային քայլերգը՝ Բաճ. փորրտաւ:

Մեծազորդ ծափերը կը բռնադատեն՝ որ ան կրկնուի: Հայրենասիրական ոգևորութեան ձայնը տրուած է, և ամէն բան պիտի շարունակուի նախերգանքի տուած ուղղութեամբ:

Ս. Ղազար. — Դահլիճ (հանդիսավայր Յոթերինի)

Հայերէն լեզուով պէտք էր ըլլալ նախկին ողջոյն մը՝ անոր հեղինակներուն: Հ. Ղեոնդ Տայեան կ'արտասանէ գրաբար շողշողուն, հռանդուն և պատկերալից տաղ մը՝ փառարանելով երկու Յոթերեանները, Ե. դարն և մամուլի գիտը, Մայր Հայրենիքն և Աղբիականի թագունին:

Ամբիժ ի լոյս ընդ ջինջ պարզուած կապուտակ՝
 Յոսկի նըշոյլս վառին ի դէմս Հոյլը աստեղց.
 Անդ ի կայտիս Հայկեան վեհից գումարտակ՝
 Երգոց ի նռնագ օրհնեն ըզՏէրն անըստեղծ...

Այս գրաբար տաղը բուն ծափահարութեանց մէջ կ'աւարտի. Հ. Բարսեղ Վ. Սարգսեան յառաջ կու գայ Չեռագրաց հայ ցոյցակի ընծայականն ընելու, երախտագիտութեան յուզուած և հրաբորբոր խօսքերով: Իր հսկայական երկասիրութիւնը ամենէն մեծ և անհերքելի գովեստն է նախնեաց արդիւններուն և իր բացատրած զգացմանց: Յետոյ կը սկսի գործիական երաժշտութիւնը:

Ան բաղկացած է երրոպական և հայկական կտորներէ: Յոթերինական Յանձնաժողովը կ'ուզէ երրոպացիներուն ճաշակ մը տալ ազգային երաժշտութեան. բայց օտար մը կարող չէ՝ նոր գեղարուեստի մ'ընտա-

E. Paoletti. — Մխիթար և Հայաստան (Գանդիձ Ս. Ղազարյան)

նենալ մէկ ժամուան մէջ՝ զայն ըմբռնելու և վայելելու չափ. ծայրայեղութեամբ՝ հանդէսը կրնայ դասի փոխուիլ, հետաքրքրութիւնը՝ անտարբերութեան, և գեղարուեստական զահլիճը՝ օտարերկրեայ հնութեանց թանգարանի մը: Այս նպատակով եւրոպական և հայկական կտորները փոխն ի փոխ կը յաջորդեն իրարու:

Փոփ. Giarda-ի «Nostalgia-morceau»-ն իր տպաւորութիւններով հանդիսականներու ամենէն խոր տրամադրութիւնները կը թարգմանէ: Կարօտ... անոր բառերն են՝ որ կրակէ կայծերու նման կը ժայթքեն չորս կողմ դաշնակի նօթերու մէջ: Ինչ թելադրող վերնագիր... Ինչ սրտաշարժ բանաստեղծութիւն: Կղզեակի մէջ արեւելցի պանդուխտներ՝ իրենց հայրենիքի գեղեցկութիւնները կը յիշեն և իրենց ընտանեկան կեանքի քաղցրութիւնները, անոնք այս վայրկենիս՝ աղէտից և տառապանքի մէջ իրենց ոսկեղէն դարու կարօտը կը զգան և երջանկութեան յիշատակներու առջև կը հառաչեն: Դաշնակին նօթերը հետզհետէ կը զօրանան կարծես դարերը ետ կանչելու համար. յետոյ կը նուաղին՝ անկարելիին առջև զգացուած ամխիթար տխրութեամբ, իբրև արցունքի մէջ խղզուող Մնաս բարով մը:

Հայկ. Յորելեան

E. Paoletti. — Phosphorichung (Phosphorus)

Երգահանը ինքնին դաշնակի առջև կ'անցնի Huberի «Remember —notturmo»-ն լսեցնելու համար, ուր դարձեալ երջանկութիւնն է՝ յիշատակի մէջ վայելուած՝ մարմնող վերջալոյսի մ'առջև:

Հպարտութիւն կը զգանք այսքան գեղեցիկ կտորներու մէջ Չուհաճեանի անունը տեսնելով. «Olympia prelude (per orchestra)»:

Արեւելեան զգայնութիւն՝ եւրոպական արուեստի հետ. հին ապարանքներու ամենէն շքեղ մնացորդներուն վրայ՝ արեւմտեան ծաղիկ մը լուսնին բացուած. ինքնատիպ՝ առանց գեղեցկութիւնը զոհելու: Պատեւրազմի խառնուրդ մը՝ ուր ռազմիկը հպարտօրէն կը յառաջէ, և կ'անցնի բոլոր յորձանքներէն մինչև յաղթութիւն. մոլեգին վազը մ'է ժայռերու կողէն՝ որուն ծայրը հանգիստը կայ՝ խլուած դրօշի մը ներքև: Բարոյական ոյժի շունչ մ'է որ կ'անցնի այս երգին հետ, ի՞ր արդիւնքով գնուած երջանկութեան մ' հաւատքը: Վերջաւորութիւնը միայն՝ երաժշտութեան բնական եղողներուն՝ սովորական «Փառք հօր մը» կ'երենայ, և իտալացիներուն չի ներկայացներ սկզբնաւորութեան նորութիւնները. վերջին էջին մէջ Չուհաճեան կը նմանի այն թատերգակներուն՝ որ հարսանիք մը կը դնեն՝ զուարթօրէն վերջացնելու համար միայն: Բայց իր ընդհանրութեան մէջ երգը լի է անակրկականերով և հասարակութիւնը հմայքի տակ կը թողու:

Երջանկութեան բուռներ կու տան Giardայի «Berceuse»-ն՝ դաշնակով և ջութակով նուագուած, Wienawskiի «Mazurka»-ն՝ դաշնակի վրայ և մանաւանդ Massenetի «Meditation»-ը, նուագուած առաջնակարգ ջութակահար Prof. Crepaxէ: Չութակի այս մենախօսութեան մէջ կարելի է զգալ բոլոր տպաւորութիւնները բանաստեղծութեան մը որ լուծեան ու խաւարի մէջ տիեզերքի խորհուրդին վրայ կը մտածէ, և աւելի մեծ ու մերձաւոր խորհուրդին՝ որ իւրաքանչիւր անձը կը պատէ՝ ցաւերով, երջանկութեամբ, անցեալի կամ ապագայի առեղծուածներով: Երգը կը կրկնուի՝ ծափերու բռնադատութեամբ:

Իտալացի թենոու մը հոս կը հնչեցնէ «Երբ ալեկոծ ծովուն վրայ» հայկական երգը: Այս վայրկենիս նա անհատի մ'երգը չէ, այլ ամբողջ ժողովուրդի մը: Հայը խրոխտաբար կը դիմագրաւէ անհաւասար կռուին և հնգետասան դարերու պատմութիւնը իր այս քաջութիւնը կը հաւաստէ: Մեկամաղձիկ և սրտաշարժ երգը՝ օտար թենոուի ձայնին մէջ՝ ազատ թարգմանութիւն մ'է: Հայկական երգի և երգուածքի գաղափար մը տալու համար՝ Հ. Գևորգ Տայեան կը նուագէ՝ ծրագրէն դուրս՝ «Յոյս իմ» եկեղեցական մեղեդին: Օտարներուն վրայ այս մենանուագը տպաւորութիւնը կը թողու հովուական սրինգի մը՝ որ մեղմօրէն կը սկսի իջնել սեպածև լեռներու կողէն և որուն չորս կողմը հետզհետէ կ'ընդլայնին հովիտները՝ հետզհետէ զօրացող արձագանգներով: Սիրտ մը՝ իր ցաւերուն հետ միայնակ, բնութեան կոյս գեղեցկութեանց մէջ՝ խորունկ ու ձեղքուած երկնքի մ'առջև՝ ահաւասիկ հայ երգին գծած պատկերը:

Վէրտիի թրափաթայի «Pot-pourri»-ն իր սրտաշարժ քնարեր-

գութիւններով, իր ցնցող ոգևորութեամբ, և ի վերջոյ ամբողջային զուարթութեամբ, հրախաղութեան մը վերջաբան կազմող վերջին հարուածն է՝ աղամանդներ անձրևող:

Նուագահանդէսի երկրորդ մասը կը սկսի Սինանեանի «Marche Mechitar»-ով, բոլոր հրաժշտախումբէն նուագուած: Փոքրագոյն ձայնի վրայ է, արեւելեան հեշտալի թախիժով ու մանրանկարներով: Զուարթութեան և յաղթանակի շեշտը չէ որ կը տիրապետէ Մխիթարայ այս քայլերգին մէջ. իր դէմքը հոն աւելի վսեմ է. կը կրէ ստուեր մը իր կրած տառապանքներուն՝ և ապագայի անձանօթին: Երգի արեւելեան գոյնի շնորհիւ՝ Հայաստանի բնանկարներ կը բացուին օդին մէջ, որ յիշատակներ են Մխիթարայ ծննդավայրի և մանկութեան: Ունկնդիրները երազային ուղեորութիւն մը կ'ընեն Արեւելք՝ բուռն ծափահարութեանց վճարքով:

Ճառախօսութեանց բազմութիւնը յաճախ տաղտուկի յիշատակ մը կը թողու գեղեցկագոյն հանդէսներէն ալ. անոնք օրուան դիւցազնը փառաբանելու բարի դիտաւորութեամբ՝ հասարակութեան քաւել կու տան իրենց զգացած հաճոյքները: Գասական ճաշակը՝ որ պահանջ մ'է ի տալիս բնակողներուն՝ այս մասին նշանակած էր յարմար չափը:

Գեղարուեստական այս ակադեմիային մէջ՝ միակ ճառախօսութիւն մը տեղի պիտի ունենայ, խտաւրէն լեզուով՝ ունկնդիրներուն մատչելի ըլլալու համար:

Ճառախօսը (Հ. Կ. Տէր Սահակեան) կը ներկայացնէ ի սկզբան Մեսրոբի վերելք մը՝ հայրենի արշալոյսին մէջ՝ Արարատի կատարը՝

Rizzardini. — Վաղարշակ և Մարիբաւ (Ճեմարան Ս. Ղազարոս)

ուր հայ գրականութիւնը պիտի ստեղծէ: Անկից կը դիտէ այժմ բնանկարները՝ որ մեր գրականութեան ժպիտներն ստեղծեցին, աւերակները՝ որ անոր մեղամաղձութիւնն եղան, հրդեհները՝ որոնց մէջ մեր զայրոյթները կը վառուին: Համահայկական թափօր մը կը բարձրանայ լիոն ի վեր՝ պատմութեամբ արթնցած արքաներու, կրթութեամբ յայտնուած հանճարներու. այդ թափօրին մէջ՝ հաճելի անակրնկալով՝ Հայը խաւիւղ գրօշը կ'ողջունէ:

Ճառախօսը շնորհակալութիւն կը յայտնէ հոս հանդիսականներուն՝ յայտնելով որ մինչ Հայաստանը կը տօնուի խաւիւղ մէջ՝ Վենետիկ անունը կը յիշուի հայրենասիրական ճառերու մէջ՝ Արեւելքի խորը, և հոն խաւացի բանաստեղծները պսակներ կ'ընդունին՝ իրենց երազանքի հովիտներէն:

Խաւերէն ճառին առաջին մասը ձօնուած է Գրոց գիւտի և հայ մամուլի սկզբնաւորութեան պատմութեան: Ս. Մեսրոբ և Վռամշապուհ կը փառաբանուին իրենց հայրենիքներուն մէջ. Արարատ Հայաստանի միակ ինքնակալն եղած է՝ մարդկային զանազան անուններու ներքեւ, և Եփրատը իր մշտական քուրմը՝ տաճարներու և հոգիներու մէջ նուագող: Պատմական ակնարկը վերջացուցած պահուն՝ ճառախօսը կը յիշէ Յորեկեանի նուիրուած գրական, գեղարուեստական և դպրոցական ձեռնարկները:

Բայց գրականութեան պատմութենէն աւելի հետաքրքրական է գրականութիւնն ինքնին, և այս՝ ճառին երկրորդ մասը կը կազմէ: Հայկական արուեստի նմոյշներ տալու համար՝ ճառախօսը ցոյց կու տայ թէ որոնք են հոն տիրապետող մտածումները և կեանքի գլխաւոր շրջանները ինչպէս ներկայացուած են մեր գրականութեան մէջ. — ծնունդը, հարսանիքը, մահը: Կ'արտասանէ էջ մը՝ Ա. Խաչակեանի «Ապուրալու-Մանարի»էն, Մայր Արարին, Դու զո՞վ խնդրես, ժողովրդական երգ մը՝ լալիկան կանանց, որ նոր նկարագիր մ'ունին՝ խաւերէն լեզուի ներդաշնակութեանց մէջ: Սպանիացի հիւրերը՝ իրենց ազգային բանաստեղծութեան նման կը գտնեն մերը, և խաւացիները՝ իրենց ազատութեան կոխներուն վրայ կը մտածեն: Եռանդով կը ծափահարեն Քամառ-քաթիպան ու Պէշիքթաշեանը և շատեր փափագ կը յայտնեն հայ ոտանաւորները ընդօրինակելու և միասին տանելու՝ իբր տօնին յիշատակներ:

Արեւելեան բանաստեղծութեանց վրայ խօսելէ վերջ՝ յարմարագոյն պատկեր և երաժշտութիւն կարող չէր ըլլալ՝ քան տաւիղը (harpe) նուագուած առաջնակարգ մասնագէտ Prof. Cesare Wolf-Ferrariէ: Երեք կտորներու մէջ (Zabel «Le campane», Oberthür «Legende», Tedeschi «Pattuglia Spagnola»), նուագածուն սարսուռներու ալիք մը կ'անցնէ հասարակութեան վրայէն. ամբողջ հնութեան ձայնը կայ այդ հսկայական լարերուն մէջ, հայ արքունիքի խնջոյքներու պատկեր մը, բանտուած թագուհիներու մատներուն խաղը, հին պանդուխտի մը

ողջոյնը՝ իր հայրենիքին և սիրելիներուն: «Pattuglia Spagnola» հայրենիքի մը պատկերը կը բերէ հանդիսականներէն ոմանց:

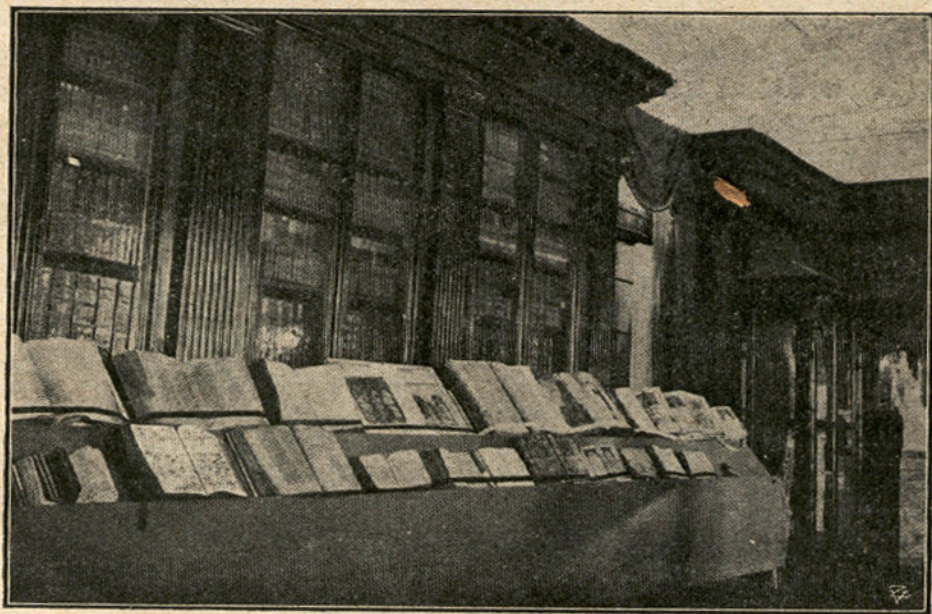
Debussyի «Minuetto»ն բոլոր երաժշտախումբէն նուագուած՝ կարծես բոլոր հանդիսի համառօտութիւնն և եզրակացութիւնն է, անոր ընծայած բոլոր հաճոյքներուն խտացումը, և յաղթական վերջաբանը:

Թէպէտ ակադեմիան տեւած է երեք ժամ (10էն մինչև 1), բայց անոնք ամենէն երջանիկ ժամերու երազութեամբը սահած են:

ՁԵՌԱԳԻՐՆԵՐՈՒ ԵՒ ՏՊԱԳՐՈՒԹԵԱՆՑ ՅՈՒՅԱՀԱՆԴԵՍԸ

Գրականութեան և գեղարուեստի վրայ ճառելէ յետոյ՝ հարկ էր անոնց շօշափելի փաստեր և օրինակներ ընծայել: Մեռած հեղինակները կու գան հանդիսին մասնակցելու՝ լռիկ շարուած՝ Մատենադարանի և Տպագրատան մէջ:

Մատենադարանի մէջ ցուցահանդէսի դրուած են ամենէն գեղեցիկ և ամենէն թանկագին ձեռագիրները՝ իրենց համար յօրինուած երկարաձև զրակալի մը վրայ՝ որ Մատենադարանի ամբողջ երկայնութիւնը կը զրաւէ: Մագաղաթներ՝ իրր սրբազան գանձեր՝ աչքերէ ծածկուած, ձեռագիրներ՝ միայն մասնագէտներու հետ ընտանի, այսօր լոյսի մէջ

Յուշահանդէս ձեռագրաց և հին տպագրութեանց (Գրատուն Ս. Դազարու)

են, իրենց հեղինակներու արդիւնքները վկայելու՝ գեղեցկութեան միջազգային բարրաւոր: 2500 ձեռագիրներու ընտրեալ դասակարգն է որ կը ներկայանայ իշխանազուններու զարմանքին, հազուագիւտ գանձեր՝ անգնահատելի արժէքով: Մատենադարանապետը՝ Վ. Հ. Բարսեղ Վ. Սարգիսեան՝ օտարներուն բացատրութիւններ կու տայ ձեռագրաց մասին: Մինչ օտարազգիներ իրենց զարմանքը կը յայտնեն, հայրենասէր

Tiepolo. — Արդարութիւն և Խաղաղութիւն (Թանգարան Ս. Ղազարոս)

ազգային մը՝ զգացուած տօնական հանդէսներէն, և այնքան զրական գանձերու առջև՝ երախտագիտութեամբ լեցուած դէպ ի իր նախնիներն և Միաբանութիւնը, ազնուօրէն իսկոյն 200 ֆրանքի գումար մը կը յանձնէ ձեռագրապետին, նախնեաց շիրիմին վրայ վարդաբոյր պսակ մը զետեղելու բարեպաշտութեամբ:

Նոյն Մատենադարանի մէջ ցուցահանդէսի զրուած են՝ խնամօք Հ. Քերովրէ Վ. Զրաքեանի՝ հայկական հնագոյն տպագրութիւնը՝ սկսեալ 1513էն: Բոլոր այցելուները՝ յատուկ տետրակի մը մէջ իրենց ստորագրութիւնները կը թողուն՝ յիշատակ տօնին: Հիւրերը կ'իջնեն Տպա-

Ս. Դավար. — Մատենադարան գրչագրաց

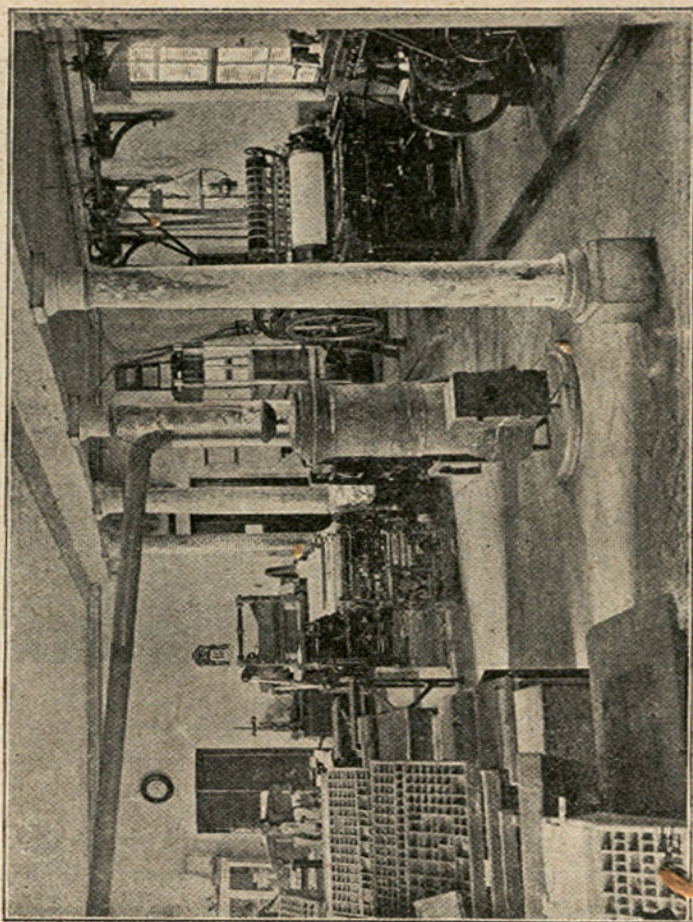
րան. մարմարեայ սիւներով զարդարուած է ան և իր բազմաթիւ պատուհաններու շնորհիւ՝ ողողուած լոյսով՝ որ իր խորհրդանիշն է և իր նպատակը:

Հոն պսակներու մէջ կը փայլի Մխիթար և Հայ նոր հեղինակներու խմբանկարը:

Երկար գրասեղանի մը վրայ ցուցահանդէսի դրուած են բոլոր մխիթարեան տպագրութիւնները՝ իրենց հնութեան և շքեղութեան բոլոր տարբերութիւններով: Բազմաթիւ վկայականներ կ'ապացուցանեն միջագային ցուցահանդէսներու տուած գովեստները Մխիթարեան Տպարանին և անոնցմէ վերջինը՝ որ ոսկեղէն մետալիոնի մը վկայականն է՝ տրուած

է թուրինի վերջին միջազգային ցուցահանդէսէն. նա ցոյց կու տայ Տպարանի յառաջադիմելը հետզհետէ:

Տպարանապետի՝ Հ. Սիմոն վ. Երեմեանի առաջնորդութեամբ՝ օտար հանդիսականները մի առ մի հիացման առարկայ կ'ընեն հին և նոր, գիտական հսկայ՝ կամ պատկերազարդ երկերը:

Ս. Ղազար. — Տպարան

Ցուցահանդէսները՝ որ կը հետաքրքրեն ազգայինները իրենց առնակընկալ ճոխութեամբը — և, եթէ կարելի է ըսել, երկու դարու վիթխարի երկանց յանկարծական յարձակումովը, — օտարներուն համար աւելի հետաքրքրական են այն պատճառաւ՝ որ առաջին անգամ օտար ազգի մը գիրը կը տեսնեն, շօշափման կու գան օտար երկրի մ'արտադրութեանց հետ՝ և բաղդաւոր են՝ որ իրենց առաջին տպաւո-

բութիւնները կը ստանան հայ գրականութեան մասին՝ այնքան շքեղ առարկաներէ։

Այսու լրացած է գիտական և գրական հանդէսը և Մատրիտու կոմսունէոյն շոգեմակոյկը կը պատրաստուի զինքը վիենետիկ վերադարձնելու։ Հանդիսականները կ'ընկերակցին բարեպաշտ և գրասէր իշխանունէոյն, որ իր ամենամեծ գոհունակութիւնը կը յայտնէ հայկական

Յուշանշանէս Միսիր. հրատարակութեանց (Տպարան Ս. Ղազարոս)

հանդէսին մասնակցած ըլլալուն համար։ Խտալիոյ ամենէն պայծառ և բանաստեղծներուն ճշմարտախօսութեան նպաստաւոր օրերէն մին է։ Լհակը անծայր ու կապոյտ արեգակ մ'է՝ պսակաձև շողշողումներով. շոգիացած ոսկի մը կարծես միջնուրտին մէջ ծուխի նման կը տարուբերուի հողմերէն։ Գարունը երբէք այնքան գեղեցիկ չէ՝ որքան հոկտեմբերի մէջ։ Կղզեակի ծաղիկներուն և դալարութեանց մէջ կը ցրուին հանդիսականները բնութեան գեղեցկութիւնը վայելելով՝ այն նոր ձևով՝ զոր ճանչցան հայ բանաստեղծութեանց միջոցաւ, և հաւանօրէն կ'երագեն՝ հովանիներու տակ՝ երաժշտութեան յորձանքներէն դեռ զգուած՝ միշտ թշուառ ու միշտ սիրելի Հայաստանը։

ԽՆՋՈՑԻՐ

Ս. Ղազարու ճաշարանը այսօր՝ բացառաբար՝ հոռմէական հին ճաշարանի մը երեւոյթն առած է։ Հարիւրեակ մը հրաւիրեալներու պատճառաւ՝ աշակերտներու մէկ մասը ստիպուած է տարբեր յարկի մը ներքեւ շարունակել հանդէսը։

Գեղարուեստը, ինչպէս խտալիոյ ամէն կողմ, խնջոյքին էական մասերէն մին է։ Հին Հայերը սովորութիւն ունէին երաժշտութիւն լսել ընթրիքի ժամանակ. հոս՝ խտալիոյ մէջ՝ աչքը պէտք է նկարներով զրօսնու։ Հրաւիրեալները կը զաննեն գիրենք երկար ու ծաղկազարդ սրահի մը մէջ, զոր լոյսն և երկինքը ծովու նման կ'օղողեն, և որուն չորս դին նկարուած բազմութիւնը ընկերութիւն կ'ընէ ապրողներուն։ Ընդհանրապէս երկուքն ալ հաւասարապէս լուռ են՝ դրան սեմին վրայ արձանագրուած կանոնին համեմատ՝ որ ոչ երբէք աւելի ճարտասանաբար ոտնակոխ պիտի ըլլայ ինչպէս այսօր։ Առջևնիս ունինք Նովելլիի «Ընթրիքը», Պաստանոյի «Ջրհեղեղը», Ռիչչիի «Մագդաղենացին»։

Կը նախագահէ Գեր. Աբրահայրը, իր հանդէպ ունենալով Պատրիարքական փոխանորդը, և շուրջը՝ Պետութեան և Քաղաքի ներկայացուցիչները։ Խնջոյքը, հակառակ պաշտօնական բոլոր ձևականութեանց և արտասովոր շքեղութեանը, ընտանեկան շնորհք մ'ունի, վայելուչ գուարթութիւն մը՝ որ իսկոյն համակրանքը կը զրաւէ օտար հանդիսականներուն։ Վայրկեան մը կը մոռցուին գեղարուեստ ու գրականութիւն. բայց անոնք քիչ յետոյ վրէժնին պիտի առնուն։

Խնջոյքի սկզբնաւորութենէն ժամ ու կէս վերջ Հ. Բարսեղ Վ. Սարգիսեան դուռը կը բանայ բաժակաճառերու, Հայաստանի կողմէն բացազանչելով։

«Ողջոյն քեզ, ո՛վ չընաղագեղդ խտալիա, իմ երկրորդ հայրենիքս։ Ողջոյն, զշխոյզ ծովու և գեղեցիկ արհեստից, ասպնջական ընտրեալ որդւոցս»։

Ճառախօսը կը փառաբանէ նոր Կաղմոսը՝ այսինքն Ս. Մեսրոբ. պալըանեան բարբարոսութեանց կը հակադրէ հայկական գրական գործունէութիւնը։ Տոժերուն խոյրին մէջ՝ հայ փոխգական խոյրը կը տեսնէ, խտալիոյ թագին վրայ վերջին Լուսինեանց զարդերը, հզօրակացնելով թէ Հայն ու Վենետիկեցին ցեղակից են։ Կը մաղթէ Հայոց լաւագոյն օրեր՝ ուր իր արդիւնքն ունենայ նաև խտալիան։ (Անվերջ ծափեր)։

Պատրիարքի փոխանորդը՝ ութնամեայ ծերունին՝ Գեր. Պանդալէօ ոտքի կը կանգնի. նա կը մաղթէ որ Մխիթար Աբրահան օր մը խորաններու վրայ բարձրանայ, իբր անկեղծ ու ոգևորուած եկեղեցական՝ ծերունի ճառախօսը կը փառաբանէ Մխիթարեանները՝ Կրօնքի մատուցած իրենց ծառայութեանց համար և կը մաղթէ որ Հայ ազգը աւելի զօրաւոր և յաղթական կանգնի՝ Կրօնական միութեամբ։

Ալևոր ճառախօսի խօսքերը խոր տպաւորութիւն մը կը թողուն և եռանդուն ծափահարութիւններ կ'ունենան:

Վենետիկի Քաղաքապետութեան ներկայացուցիչը՝ կոմս Փասսի՝ կը բացատրէ բովանդակ Վենետիկոյ Միսիթարեանց նկատմամբ ունեցած համարումն և համակրանքը, անոնց անկեղծ մասնակցութիւնը տօնին և իրենց մաղթանքները ապագայ յաջողութեանց համար: (Եռանդուն ծափեր):

Վենետիկոյ մէջ ուսուցիչ Ֆրանսերէնի՝ Կամպիէ, իր հայրենի լեզուն գործածելու կու գայ ի պատիւ հայ ազգի և գրականութեան: Գեղեցիկ նուագի մը մէջ՝ կ'երգէ Յիշատակն և Յոյսը, նախնեաց հաղարմեայ դափնիները և վաղուան գարունները. Հայերը յիշատակի մէջ ալ մերթ արիւնի էջեր կը տեսնեն. բերթողը կը մաղթէ անոնց այնքան երջանկութիւն՝ « որ արձակում տան Անցեալին, և հաւատք՝ Ապագային »:

Ֆրանսայի ձայնը՝ այս տօնին մէջ՝ կ'ողջունուի այնպիսի եռանդուն ծափահարութիւններով, որ կը զգաս թէ հայ սրտերը այս բոլէիս դարձած են Հայոց առանձնապէս համակրելի՝ դէպ ի վեհանձն զգացումներու պատմական հայրենիքը:

Փոռֆ. Ճիաքոմոյ Պալլարին կ'ընթեոնու իտալերէն տաղ մը՝ ի պատիւ Հայկական Յորեկեաններուն: Ս. Մեսրոբն և Վռամշապուհը կ'երգէ այնպիսի ընտանութեամբ և ոգևորութեամբ՝ որ վախ կ'ազդէ զանոնք իտալացի նկատած ըլլալու. իրօք՝ իր սիրտն է որ հայացած է: Կը բերէ ի պատիւ մեր թարգմանիչներուն՝ իր ներգաշնակ լեզուէն աւելի գեղեցիկ բան մը, իր ցեղի եռանդն և վառվռուն երեւակայութիւնը: Իր բանաստեղծութիւնը՝ ճոխ իմաստներով և յանգերով՝ ահա նախու թագ մ'է Ս. Մեսրոբայ ճակտին զետեղուած:

Հ. Գրիգորիս Այտընեան կ'արտասանէ աշխարհաբար երկար և իմաստալից տաղ մը, ուր Բնութեան անշունչ հրաշալիքներէն վեր կը տեսնէ հրաշալիքներու ուրիշ շարք մը. հոն շնչով օծուած միջատը գերազոյն է քան անարդիլ զանգուածներ, անկից վեր՝ բանաւոր աշխարհը, և ասկից ալ վեր՝ Հանճարներու գաւառը՝ ուր կը թագաւորեն Մեսրոբ և Միսիթար: Գերազոյն էակներու երկինք մը, դիցական աշխարհ մը: Հոն է որ որդիներու անթիւ բազմութիւն մը, ամբողջ Հայութիւնը, կու գայ Հարց օրհնութիւնը պահանջելու:

Հայաստանի դուք Հանճարին արեգակն

Ու Մըխիթար՝ գիշերներուն լուսնկայ.

Ձեր ոգին մերթ ի Ս. Ղազար թո՛ղ այց գայ.

Մէն մի համրակ թէ ո՛չ արեգ լուսարծար՝

Հայրենիքի երկնքին ծոց աստղ ըլլայ՝

Կամ երկրիս մէջ՝ հանճարի սկայ երկնամբարձ...

Վռամշապուհ, Տիգրաններ,

Հայաստանին ըլլան տէր.

Հայրապետներ շնորհալից՝
Յոյց տան ձեզ դուռը երկնից...

Տաղը իր լիառատ վարձատրությունը կը գտնէ եռանդուն ծափերէ։
Մին ի վարժարանիայց կը բարձրանայ Մեսրոբեան մտածման
թռիչներն երգելու։

Այգին շողով բարձունքներէն Տարօնի՝
Հայու ոգին մըշտապըսակ կը թեւէ։

Մինչդեռ այս պատկերահոծ քնարերգությունը կ'աւարտի ծափահա-
րությունաց մէջ՝ Պ. Կարապետ Չորպահեան, ուսուցիչ թուրքերէնի և
պարսկերէնի՝ Մուրատ-Ռափայելեան վարժարանի մէջ՝ ֆրանսերէն մի-
ջանի հնչուն բառերու մէջ կը խտացնէ ճշմարիտ հայրենասէր և Մը-
խիթարեանց բարեկամ սրտի մը մտածումները։ Գոմինիկեան սպիտակ
տարագովը նկարչական՝ հիւրերու բազմությունից մէջ կը կանգնի պոռ-
ֆէստըր Կասփարինի, և ամէն ժամանակաւոր բարիք սակաւ գտնելով
Հայոց արժանիքին և իր զգացմանց համար, երջանիկ յաւիտենակա-
նությունը կը մաղթէ անոնց՝ փափագելով կրօնական միակ դրօշի տակ
խմրուած տեսնել զանոնք։

Հ. Գաբրիէլ Վ. Նահապետեան կ'ընթեռնուէ՝ ի դիմաց նախագահ
Գեր. Աբրահամը՝ պաշտօնական շնորհակալությունը մը բոլոր հանդիսակա-
նաց և իրենց յայտնած ազնիւ զգացումներուն։ Ճառերու պսակը կը
դնէ Պ. Սերենա, խմբագիր Վենետիկեան «Կածծէթինոյ» ամենէն տա-
րածուած թերթին, սիրուած գրագէտ ու բանաստեղծ. ի դիմաց իտա-
լական մամուլի կը յայտարարէ թէ Միխիթարեանը կը սխալին զիրենց
Վենետիկոյ հիւրերը նկատելով, մինչդեռ Վենետիկ զիրենց իր որդի-
ները կը նկատէ. կ'ողջունէ Հայոց մէջ բանաստեղծներու ու դիւցազ-
ներու ժողովուրդ մը։

Իր համառօտ բայց ոգևորիչ խօսակցությունը որոտորնդոտ ծափա-
հարությունամբ կ'ընդունուի՝ որ խնջոյքի վերջաբանը կ'ըլլայ։

Խնջոյքի պահուն կը բաժնուի ամէն հանդիսականաց ֆրանսերէն
տետրակ մը. «La fête de l'Arménie, le 1500me anniversaire
de la fondation de la littérature arménienne et le 400me
anniversaire de sa renaissance» (par le P. Garabed Der-
Sahaghian), որ վենետիկեան մամուլի ուղղած գրական — պատմական
տեսությունն է՝ յաւելուածներով և հայ մատենագիրներու պատկերներով
նոխացած։ Հանդիսականները կ'ելլեն դէպ ի վանքի բուրաստանը, ուսկից
կը տեսնեն՝ հորիզոնին վրայ՝ Վենետիկոյ ամենէն հանդիսաւոր վերջա-
ւոյսներէն միոյն կանխապատրաստությունները։

ՎԱԹԱՌԻՆ ՀՈԳԻՈՅ ԽՄԵՐԳ ՄԸ՝

Ս. ՂԱԶԱՐՈՒ ԲՈՒՐԱՍՏԱՆԻՆ ՄԷՁ

Մորիս ֆորեն, ֆրանսացի վաղամեռիկ հեղինակ մը՝ որ մեծ ապագայ մը թաղեց իր հետ, հետեւեալ տողերը նուիրած է Ս. Ղազարու կղզեակին (Reliquiae de Maurice Faucon, հատ. Բ, էջ 6-7, փարի-փլոն)։

«Մխիթարեանները.

Երկրաւոր դրախտ մը. կանխաճաշակ աստուածային երջանկութեան, Աչքերու և սրտի ուրախութեանց հետ՝ մտքի ուրախութիւնները. գեղարուեստը, գրականութիւնը, մարդկանց համարումն և մեծարանքը։

Ինչ անդունդ այս՝ և Երեք — աղբերց Ս. Պօղոսի վանքին մէջ. առաջինը՝ արքայութիւն մը, երկրորդը՝ ցաւատանջ քաւարան մը։ Մէկուն մէջ մարդս կ'ապրի, և կը փափագի երկար ապրիլ. միւսին մէջ՝ կ'աճապարէ մեռնիլ։ Եթէ կարելի է երկինք երթալ այս երկու ճամբաներով, առաջինը եզերուած է միայն վարդերով, երկրորդը՝ ցանուած է փուշերով. Ս. Ղազար՝ ստեղծուած է ճառագայթաւէտ և արևոտ հոգիներու համար, Ս. Պօղոս կեանքէն խոցոտուած, անհունէն խոցոտուած հոգիներուն համար՝ որ տանջանքի կը դատապարտեն իրենք զիրենք՝ որպէս զի փրկութիւնը աւելի բաղցր ըլլայ. թէ՛ մին և թէ՛ միւսը փրկարար։

Ինչպէս Պայրեն Ս. Ղազար կրցաւ կենալ վեց ամիս՝ առանց բժշկուելու։ Ինչ տենդի կրակ զինք կը մաշէր՝ որ հոն չկրցաւ հանդարտիլ։ Ինչ մաքուր երազներ, ինչ գովացնող տեսիլներ բերաւ այս ուվասիսը իր այրող ըղբղին։ Մարդուն կիրքը և այս դրախտէն արնայայտուած խեղալը պէտք է ահաւոր պատերազմներ մղած ըլլան իրարու դէմ։ Այս ճակատին տակ ինչ զիւցազներգութիւններ երգեցին՝ որ բնաւ զրի չառնուեցան»։

Եթէ այս է Ս. Ղազարու ամենօրեայ բանաստեղծութիւնը, ինչ զիւթական գեղեցկութիւն պէտք է ստացած ըլլայ ան՝ իր խեղալներով ոսկեգոծուած երեկոյ մը, ուր հորիզոնի վրայ վերջալոյսի կարմրութիւնը հետզհետէ կը զօրանայ մթութեան հետ խառնուելով և կղզեկի բուրաստանին ծայրը՝ ծովուն վրան յառաջող վայելուչ բարձրաւանդակի մը վրայ՝ 60 հոգւոյ խմբերգ մը խալական լաւագոյն երգերը կը նուագէ։...

Բազմութեան բացօթեայ խմբերգը՝ ծովու կամ անտառի զիշերային լայն մրմունջ մը կը նմանի. երգիչները մեղմօրէն կը նուագեն լճակին և օդին մէջ շրջող գեփիւռներուն ձայնը չխանգարելու՝ և անոնց ընկերակցելու համար միայն. կղզեկին շուրջ՝ շուրջ կախարդուած կը նմանի

ու կը մրափէ՝ իր կեղծ քունին մէջ ժպտելով. հեռուն վենետիկ՝ իր գիծերու վայելչութեամբ միայն՝ աւելի գեղեցիկ է քան անցեալի յիշատակ մը կամ ամենէն ոսկեղէն յոյսը. իր դշխոյի նայուածքը կը դարձնէ կղզեակին՝ և օդին մէջ շրջագայող ներդաշնակութիւնները իր ողջոյնի ձայնը կը նմանին, իր անցեալին խօսքը։ Այս ամէնը շօշափելի ի-

Ս. Ղազար. — Նովոց վանքի տեսարաններ

րականութիւններ չեն. թերեւ կարճատե երազ մ'են միայն, և հիմա անդրաշխարհի սահմանին վրայ հրեշտակային երգիչներու խումբ մը կ'անցնի՝ մինչ վերջաւոյս իր վարդերը կը նետէ անոնց երգերուն։ Հայոց պատմութեան մէջ չկայ աւելի փառահեղ աշխարհակալութիւն, ինչպէս տէր դառնալ այս կղզեկին, լճակին, այս երեկոյեան հորիզոնին, այս հեռաւոր վենետիկին, ամենէն անգին աղամանդը՝ քաղաքներու մէջ։

Ս. Ղազար. — Բարձրաւորակ Բոչրատունիկ

Բայց այսօրան դիւթիչ իրերու հաւաքումը միասին՝ այսօրան ներդաշնաթեանց յորձանքը՝ հաճոյքը կը մեծցնեն գրեթէ հոգին քնացնելու չափ, և վայելքներուն կը խառնուի անոյշ թախծութիւն մը՝ ինչպէս ամէն գեղեցկի չափազանցութեան առջև:

Մինչդեռ բարձրաւորակի վրայ երաժշտութիւնը կը նուագէ՝ շուգենաւիկները բազմութիւն մը կը փոխադրեն Վենետիոյ կղզիներէն դէպ ի Վենետիկ, և ամբոխը ծովու վրայէն կը վայելէ ձրի նուագահանդէսը՝ որ կը հեռանայ, կը նուաղի՝ կղզեակի նոճիներուն և պարտէզներուն կանանչին հետ:

Խմբերգը մերթ զգայուն երազանքներ կ'երգէ անտառի մը մէջ, (« Il bosco » Gerosa), մերթ բնութեան հեղինակը կը նուագէ (F. Mendelssohn), մերթ գիշերային պար մը, զանգակներու ներդաշնակութիւն մը՝ երեկոյեան լուսութեան մէջ համրացող, և բնութեան այս բոլոր պատկերներուն մէջ՝ ամենէն աւելի կը յուզեն մեզ այն երգերը՝ որ ներկայ ժամը, մեզ շրջապատող տեսարաններու խորհրդաւորութիւնը կը բացատրեն:

Ուրիշ երգերու շարք մը՝ որ աւելի սերտ աղերս ունին տօնական յիշատակներուն հետ՝ և բոլոր հայ սրտերը կը տոգորեն մեկամաղձիկ ոգևորութեամբ՝ են իտալական ազատութեան շրջանէն փառացածները... Ի գո՛ւր անոնք « իտալիոյ » անունը կու տան, օտար մարտիրոսներու

և օտար դիւցազներու անուններ. անոնք բոլորն ալ այսօր մեր սրտին մէջ իսկոյն կը թարգմանուին ազգային անուններով: Մինչ մթութեան կոխած պահուն՝ Մ. Ռափայէլեանի աշակերտները շոգենաւի վրայ կը մեկնին՝ խմբերգը բարձրաւանդակի վրայէն կ'երգէ Վէրտիի սրտաշարժ երգը. Երուսաղեմայ գերիներն են Բաբելոնի մէջ՝ որ Տիգրիսի ափերուն վրայ՝ ուռենիներու ներքեւ՝ կործանուած հայրենիքը կ'երգեն տաւիղներով:

Թռի՛ր, ո՛վ մտածութիւն,

Ոսկեղէն թևերու վրայ.

Գնա՛ հանգչէ՛ դարաւանդներուն վրայ և բլուրներուն՝

Ուր կը բուրեն՝ գաղջ ու մեղկ՝

Անոյշ գեփիւնները հայրենի՛ հողին:

Ողջո՛յն տար Յորդանանու ափերուն,

Սիոնի կործանուած աշտարակներուն.

Ո՛վ իմ հայրենիքս, այնքան գեղեցիկ ու կորսուած,

Ո՛վ յիշատակ, այնքան սիրելի և այնքան տխուր:

Այս երգը՝ իտալական գերութեան շրջանին գրեթէ քայլերգ մը դարձաւ՝ և Վէրտի անունը՝ հայրենասիրական նշանաբան մը:

Եւ հիմա վերջալոյսին առջև որ ի սկզբան աօնական հրախաղութիւն մ'էր և հիմա դարերու փառքն է՝ հոգեվարքի մէջ, այս մթութեան պահուն՝ որ կ'իջնէ քաղցրիկ տխրութեան մը պէս՝ բնութեան վրայ, յետ տեսնելու օտարներուն վրայ մեր հայրենիքի և մեր պատմական յիշատակներու հմայքը, հայ սրտերը կը մտածեն այն զոհերուն վրայ՝ որ յաջողութեան պսակը չունեցան՝ ու կը նուագեն.

Ո՛վ իմ հայրենիքս, այնքան գեղեցիկ ու կորսուած,

Ո՛վ յիշատակ այնքան սիրելի և այնքան տխուր:

Բոլոր առարկաները արդէն թաղուած են մթութեան մէջ, կամ լոյսերու փոխուած են: Վենետիկ և Լիտոյ աստղերու շարք մ'են, ծովին մէջ կանգնած՝ ոսկեղէն սիւներու ծայր. և երգիչները՝ շոգենաւին սպասելով՝ դեռ կը նուագեն. մութին մէջ այս անգամ անհետ եղած են անոնք և երգը կը թափառի, չէ՛ս գիտեր ո՛ր գաւառէն եկած, մերթ լի երկնքի երջանկութիւններով, մերթ երկրիս ցաւերով, ինչպէս եթէ ըստին նուագահանդէսը՝ ծննդեան գիշերուան մը մէջ:

Եթէ հարկ չըլլար հանդիսականները չափազանց երկար սպասեցնել, թերեւ նախընտրէինք երգը լսել լճակին վրայէն՝ լապտերազարդ նաւակէ մը, Վենետիկեան ցայգանուագ մը (սէրէնատ) վայելելով. գիշերուան մէջ շրջող լոյսերը խորհրդանիշը պիտի բնորէինք Վենետիկոյ՝ որ հայ կեանքի մթութեան մէջէն այնքան ճառագայթ և երաժշտութիւն անցուց: Բայց լոյսի մէջ սկսուած, վերջալոյսի հետ շարունակուող և

գիշերուան մէջ մարող այս նուագահանդէսը՝ արդէն ամէն փափագուած հաճոյք կ'ընծայէ մեզ: Լապտերներու մէջ և աստղազարդ երկնքին ներքեւ՝ Ս. Ղազար արդէն երաժշտութեանց նաւ մըն է, որ պիտի շրջի այս գիշեր լճակին մէջ Արևելքի պատմութեան ամենէն սրտաշարժ դրուագները նուագելով:

Հիմա մեկնած են նաև երաժիշտները. լուսինը վերադարձած է կղզեակին մէջ: Դեռ չեն վերջացած ներդաշնակութիւնները. անոնք կը յեղյեղուին հիմա մեր սրտերուն մէջ: Հանդիսական աղմուկէն յետոյ՝ միայնութեան մէջ՝ ուրիշ տօն մը կը կրկնուի մեր հոգւոյն մէջ, աւելի դանդաղօրէն վայելուած՝ քան ինչ որ թոյլ տուին երազաթռիչ վայրկեանները: Ամէն հանդէս որ չի՝ պարունակեր այնքան բանաստեղծութիւն՝ որ մտածութեան առջև՝ զբաղանք գլուխ գործօցի մը պէս՝ նոր գեղեցկութիւններ յայտնէ, ասուպ մըն է: Դէպքերը սերմերն են միայն՝ որոնցմէ պէտք է ուռճանայ հոգւոյն մէջ՝ անտառը միշտ վերածաղկող յիշատակներուն ու վայելքներուն:

Եւ տօնը որ հիմա կը վերջանայ՝ այս դէպքերէն մին է: Երկնքի մ'առջև՝ որ կարծես մեր հայրենիքի խորունկ կապոյտն է հանդէսին առթիւ հոս եկած՝ կը մտածենք թէ թերևս 1500 տարիներու մէջ՝ անոնց միայն առաջին օրը այսօրուանին պէս գեղեցիկ եղաւ:

Հովիկ մը կը շրջի Ս. Ղազարու նոճիներուն մէջ. արթնցած ստուերներու ոտնաձայնը կը թուի: Հայրենասիրական երգերը՝ անքնութեան մատնած են զանոնք՝ այս գիշեր....

ԱԶԳԱՅԻՆՆԵՐՈՒ ՎԵՐԱՊԱՀՈՒԱԾ ՀԱՆԳԷՍՐ

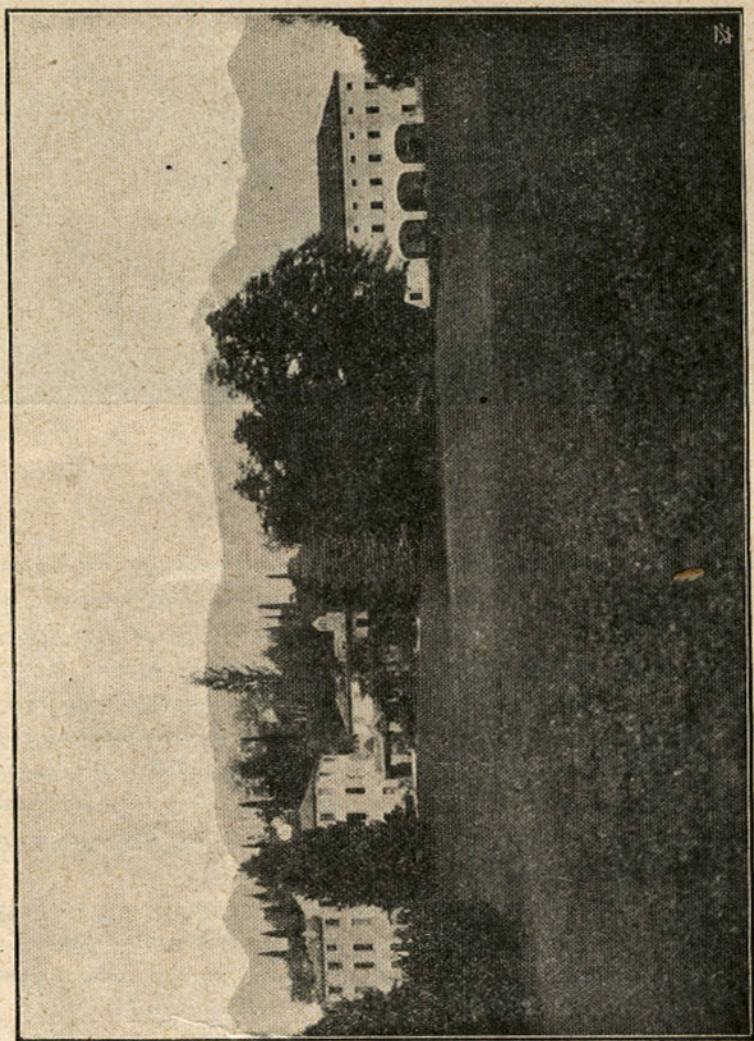
Յօրեկեանները՝ որ Ս. Ղազարու մէջ նկատուեցան իրրեւ միջոց մը ազգային զբաղանքութիւնը օտարին ծանօթացնելու՝ կը պատկանէին ամենէն առաջ մեզ: Հայ սրտի իրաւունքն էր վայելքի մեծագոյն բաժինն ունենալ անոր մէջ: Բայց կարելի չէր տօնը օտարներուն հրապուրիչ դարձնել՝ եթէ ազատ ասպարէզ շնորհուէր հայ լեզուով եղած ճառախօսութեանց:

Հանդէսը թէ՛ օգտակարութեան և թէ՛ զգացման տեսակէտով կատարեալ ընելու համար, պաշտօնական հանդէսներէն առաջ կազմակերպուեցաւ ուրիշ մը՝ վերապահուած միայն ազգայիններու, և ճիշդ ամսով մը (20 սեպտ.) կանխելով զանոնք:

Հայ սիրտը կը թողուր իր ազատութեան, և բարոյական միջավայրը այն զգացումը կու տար՝ թէ Հայաստանի մը մէջ ենք և երջանիկ Հայաստանի մը:

Թնութիւնը այս անգամ Ս. Ղազարու կղզեակին և վենետիկ լճակին փոխարէն՝ հովուերգական շրջանակ մը տուած է մեր հանդէսին: Գիւղագնացութեան եղանակն է. Մուրառ—Ռափայէլեան Վարժարանը

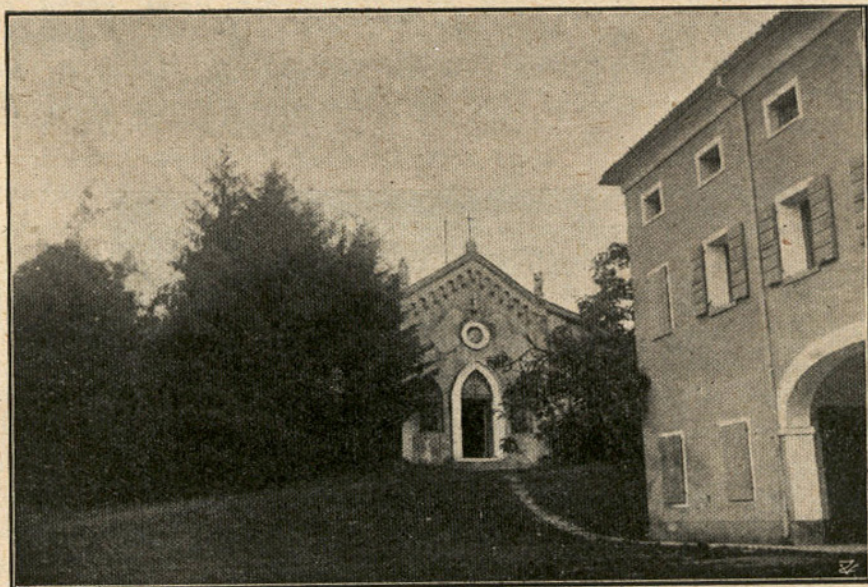
Կը գտնուի Ազօլոյի դաշարագեղ բարձունքներուն վրայ՝ որոնց առջև տարածուող դաշտին կը տիրէ մատուռ մը՝ հայկական կաթողիկէով։ Մխիթարեան Միարանութիւնը նոյնպէս ամարանոցի մէջ է, Ս. Զենոն աւանին մէջ, ուր դաշտը կը սկսի լճի մ'անդորրութեամբ, յետոյ թեթև

Ս. Զենոն. — Տեսարան Մխիթ. Միարանոցի

ալիքներու ձևով բլուրներու շարք մը կը կազմէ ու կը վերջանայ՝ հորիզոնին վրայ՝ ամենի փոթորիկի մ'ալիքներով։

Մխիթարեանց ամարանոցը՝ որ կը պատկանէր երբեմն Վենետիկեան Աւագրիցցի կոմսական ընտանիքին՝ շրջակայ գիւղական տեսարաններուն

Ս. Զեհնե. — Մատուռն

մէջ՝ արքունիքի մը վեհութիւնն ունի: Հոն հայերէն բառեր լսած պահուղ՝ ինքզինքդ հին նախարարի մը բնակարանին մէջ պիտի կարծես՝ որուն առջև կը տարածուին որսական անտառի մը խորութիւնը, շատրուանի մը՝ զուարթ վայրկեաններ համրող մրմունջը: Արահներ օձերու նման կը սողոսկին կանաչներու մէջ, հեռաւոր վտակի մը ձայնէն հրապուրուած, աղբիւր մը՝ իր անվերջ բանաստեղծութիւնը կը կարգայ իր շուրջ հաւաքուած ծառերու. մատուռին առջև՝ մենաւոր աղօթքի մը պէս շնորհալի, պալատին առջև՝ ուր վաղուց մարած են տօնական ջահերը, կը տարածուի մարգագետնի մեծ կրկէսը՝ մայրիներու պարիսպով մարդկային աչքերէ անջատուած:

Կեանքի լաւագոյն դէպքերը անոնք են՝ որ կը ծառայեն իրր առիթ բնութիւնը աւելի լաւ վայելելու: Այսօրուան հայրենասիրական հանդէսը ուխտաւայրի մը սրբազնութիւնը պիտի տայ բոլոր առարկաներուն՝ Թարգմանիչներուն պատկերները անոնց մէջ գետեղելով:

Պայծառ առաւօտեան մը մէջ՝ որ գեղեցիկ օրուան մը սուտ խոստումը կ'ընէ, կը հասնին Մուրատ — Ռափայէլեան վարժարանի աշակերտները: Գիւղական մատրան զանգակները իրենց հրճուագին աղաղակով կ'իմացնեն թէ հայկական պատարագը սկսած է արդէն: Հոս տօնը ոչ մէկ օտար հանդիսատես ունի, հայ սիրտը ինքն իրեն համար կը նուագէ իր բոլոր ոգևորութեամբ:

Չայնաւորէն մի քանի ժամեր վերջ՝ նուիրուած գեղեցիկ բնութեան վայելքին՝ կը սկսի ճաշկերոյթը, որուն կը մասնակցին Ռափայէլեան վարժարանի բոլոր ուսուցչական մարմինն և աշակերտները։ Կ'ըսուի ընդհանրապէս թէ ղժբաղղութեան մէջ եղած ընկերակցութիւնը՝ զօրաւոր կապ մ'է մարդկանց մէջ, բայց ո՛չ նուազ զօրաւոր է նաև զուարթութեան մէջ եղածը, այն զուարթութեան՝ որ յառաջ եկած է եղբայրութեան զգացումէ և հայրենի հասարակաց յիշատակներէ։

Գրական ակադեմիան պիտի սկսի ժամը Ծին։ Մայրիներու ծայրը կ'երազենք՝ զանոնք հովանոցեակի փոխող ժանեակներ ու դրօշներ, երբ ամառնային օդի փոփոխամտութիւնը կը ստիպէ անձրեւին դէմ ապաստան փնտռել։

Ամարանոցի ճաշարանը՝ ընդարձակ ու նկարագարդ՝ դիւրաւ կը փոխուի ազնուական հանդիսասրահի մը։ Անոր կեդրոնը կանգնած է զահ մը Գեր. Արքահօր համար՝ որ պիտի նախագահէ այս հանդիսին, անոր շուրջ Ս. Ղազարու և Ռափայէլեանի ուսուցիչներ, յետոյ աշակերտներու ամբողջ բազմութիւնը։

Երբ ութնամեայ Գեր. Արքահայրը հանդիսասրահին առջև կը ներկայանայ՝ մխիթարեան զրեթէ ամբողջ դար մ'անձնաւորելով՝ յայտնի ոգևորութիւն մը կ'անցնի Ռափայէլեան աշակերտներուն մէջ և կը հնչեցնեն «Բամ փորոտանը»։

Երգը կ'ողջունուի որոտընդոտ ծափահարութեամբ։

Պատկերը վսեմ է. հոս Գեր. Արքահօր շուրջ՝ Մխիթարեան Միաբանութիւնն և Ռափայէլեան աշակերտները կը կազմեն միակ ընկերութիւն մը, և կը բացատրեն բարոյական միութիւնը՝ երկու տարբեր ձևով յայտնուած գործունէութեանց։ Մին ազդած է Արեւելքի վրայ՝ զրքով և քարոզով, միւսը՝ Թիւրքիոյ հասցնելով պաշտօնեաներ ու մտաւորականներ։ Գաղափարի մ'ու պատմութեան մը խորհրդանշը կայ այս տեսարանին մէջ։

«Բամ փորոտան»ի ծափահարութեանց պահուն՝ երիտասարդ վարդապետներէն մին կ'արտասանէ՝ պարզ և յստակ ձայնով՝ «Լոյսի քայլերդը խմբերդ թարգմանչաց» (Հ. Կ. Տէր-Սահակեանէ)։

Չերն է ճամբան արևու,
Հայաստանի արծիւներ.
Արշալոյսին ծարաւի՝
Բանանք մեր թե դէպ՝ եթեր։

Այս տաղէն յետոյ՝ ոտքի կը կանգնի Հ. Կ. Տէր-Սահակեան արտասանելու համար. «Մարգարէին վերադարձը»։

Ս. Մեսրոբն է որ դէպ ի Արտաշատ կ'երթայ իր զիւտը ներկայացնելու՝ ճամբան մենախօսելով։

«Մենաւոր ճանապարհ, առաջնորդ դէպ ի տօներն Արտաշատու, ընկեր երբեմնի խոկումներուս, ճանապարհ իմ Հայրենիքիս և Մնացեալիս. հին զգացումներս թուփերուդ մէջ ինձ սպասող՝ կը վազեն դէպ ի ինձ՝ մանուշակներու նոյն սուր բոյրին հետ: Զքեզ փառքի ճանապարհ մը պիտի ընեմ այսօր»:

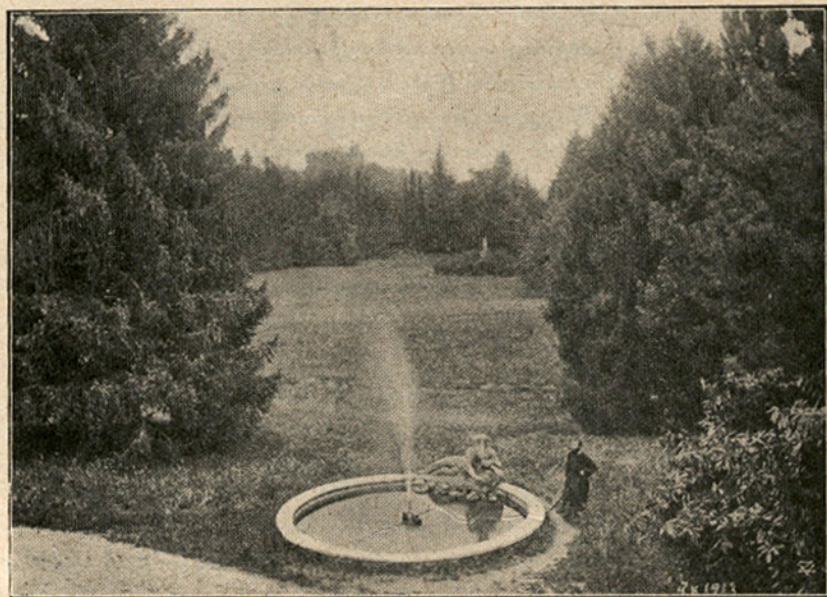
Ս. Մեսրոբ կը նշմարէ արքունիքին ընդ առաջ ելնելը. չի՛ խռովիր իր երբեմնի շքեղութեան ականատեսներէն. որովհետեւ Գաղափար մը կը բերէ, և այս Գաղափարը՝ իր անթառամ երիտասարդութիւնն է: Պսակներ կը բերուն իր մեծ գլխոր վարձատրելու համար, բայց Մեսրոբ զանոնք կը մերժէ՝ որովհետեւ Գաղափար մը կը բերէ և այս գաղափարը իր միակ պսակն է:

Ռափայէլեան աշակերտներու խմբերգը կը հնչեցնէ այստեղ «Լուսին չկար, մութ զիշեր էր» երգը՝ որ Ս. Մեսրոբայ յիշատակներուն հետ խառնուած՝ եզական արտայայտութիւն մը կ'ունենայ:

Աշակերտներէն մին կ'ընթեռնու արծակի բերթուած մը «Հայ տառեր» Հ. Սիմոն վ. Երեմեանէ:

«Հայ տառեր, հայրենիքէ մ'աւելի սիրելի էք»:

Գովելով Հայուն զէնքերը՝ խաչն ու Գիրք՝ արտասանողը ծափահարութեանց մէջ կը վերջացնէ. «Հայ գերեզմանին վրայ ապրիլը՝ միշտ պիտի սփռէ զարունի նոր ծաղիկներ»:

Ս. Զեկոն. — Աշագան և Գարսաստան

Հ. Քերոբէ վ. Զրաքեան կ'ընթեռնու բանախօսութիւն մը. «Արարատ և Սինայի»:

Պատկերը կը ներկայացնէ Ս. Սահակի ալեոր դէմքը ալեոր լեռան տուփէ. նա կը զոյգէ Արարատին. «այսօր բնութեան հրաշալիք մը չեա՝ այլ երկնքի. ճառագայթներ չունիս՝ այլ աստուածութեան ցոլքը. Սինայի մ'եա. մարգարէներու խումբը զիս կը շրջապատէ. որոտումնէրուդ մէջ՝ Յաւիտենականին պատգամները կան»:

Այս համառօտ բանախօսութիւնը որ Աստուածաշունչի թարգմանութիւնը և մեր եկեղեցական գրականութիւնը կը փառարանէ՝ կ'ընդունուի եռանդուն ծափերով, մինչ պանդուխտ պատանիները «Ծիծեռնակ» երգը կը սկսին...

Պ. Արմենակ Աւիխանեան՝ Ռափայէլեանի շրջանաւարտ աշակերտներէն՝ կ'ընթեռնու գեղեցիկ արծակի բերթուած մը. «Աղբիւրականէն Տարօն»։ Թարգմանիչները իրեն համար կարապետներու հեշտանուագ խումբ մ'են՝ մաքուր իտէալներու լճակին վրայ. հայ գրողը հաւասար կը նկատէ դիւցազին. «մինչև Աւարայր, կ'ըսէ նա, մեր դիւցազնը Վարդան եղաւ, այնուհետև միշտ Եղիշէն»։ Երախտագիտական զգայուն ուղերձ մը կ'ուղղէ նաև Մխիթարեան Միաբանութեան:

Հ. Ղևոնդ Տայեան կը բարձրանայ թարգմանչաց հայ լեզուի մատուցած ծառայութիւնը գովարանելու. նախնեաց մեծութիւնը ցոյց տալու համար նա դիտել կու տայ՝ իր «Ոսկեծոյլ լեզուն» համառօտ բանախօսութեամբ՝ թէ արդի Հայերս լեզուական նոյն գծուարութեանց մէջ որքան հեռու ենք նախնեաց արդիւնքին հասնելէ. «Ազգային մատենագիրներ՝ միութիւն կը քարոզեն անմիաբան լեզուով... եթէ Հայկ' Բաբելոնէ խուսափած՝ քսաներորդ դարուն մտնէր Հայաստան՝ Բաբելոնը հոն պիտի գտնէր... վեր ելնենք ժՊ դարեր. երէկուան անցեալը՝ այսօրուան երազ... մեծագոյն ներքողը՝ զոր կընայ հնչեցնել մեր լեզուն՝ կը պարտինք այդ լեզուի ստեղծողներուն»:

Հայկարանական այս ոգևորութիւնը բուն ծափերու ստորագրութիւնը կ'ընդունի:

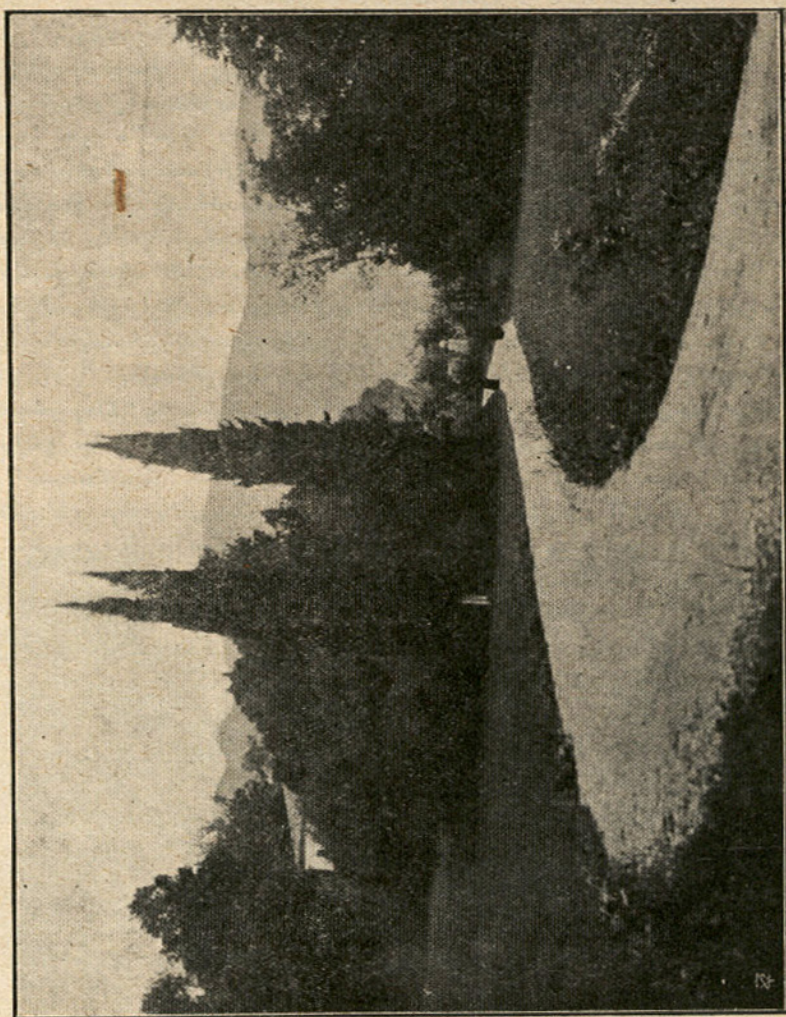
Խմբերգը կը հնչեցնէ Հ. Գ. Այվազովսքի «Զարթի՛ր աշխարհ ասքանագեան» Մխիթարեան քայլերգը և Պոռֆ. Կ. Զորպաճեան, ուսուցիչ թուրքերէնի և արաբերէնի՝ Մ. Ռափայէլեան վարժարանին մէջ, հզօր շեշտով և առողջարանութեամբ համառօտ ճառ մը կ'արտասանէ.

«Արաբերէն առած մը կ'ըսէ. մեն 'այրէ մենի հարփեն ֆե գատ տայեկեռէի 'ապտէն. «Ո՞վ որ ինձ գիր մը ուտոյց, ստուգիւ զիս ինչ ծառանքաւ»։ Ինչ երախտագիտութիւն ուրեմն պէտք ենք ունենալ անոնց՝ որ 36 գիր տուին մեզ»:

Ճառախօսը թարգմանիչներէն Մխիթարեան Միաբանութեան կ'անցնի՝ զոր ազգին կողմանէ կ'ողջունէ եռանդուն կեցցէներով:

Պոռֆ. Կ. Զորպաճեանի ճառախօսութիւնը՝ անկեղծ ու կրակոտ ուսուցչաց և աշակերտաց անվերջ ծափերը կ'ընդունի:

Հ. Կ. Տէր-Սահակեան կ'ընէ փոքր բանախօսութիւն մը «Դասական գեղարուեստը Հայոց մէջ» վերնագրով՝ ուր կը քննէ թէ Ն. զարը ունի՞ իր յատուկ և օրինակելի գեղարուեստ մը և ի՞նչ են անոր կենսական տարրերը: Վանական աշակերտներէն մին կ'արտասանէ արձակ

Ս. Զենեմ. - Մոսք Միխր. Աւարսեանի

գեղեցիկ քերթուած մը՝ «Թարգմանչաց տօնին», ուր պատկերագիրնեւրով Ս. Մեսրոբի ամբողջ գործը կը պատմէ: «Ազատն Աստուած» խմբերգէն վերջ՝ կ'արտասանուի Մ. Ռափայէլեանի աշակերտ Պ. Մազմանեանի «Տիեզերքի հայելին» արձակ քերթուածը. այդ կախարդական

հայելին՝ Ե. դարուն ստեղծուած հայերէնն է, արարչագործութեան պէս ընդարձակ ու ճոխ, անոր պէս իր գեղեցկութեանց մէջ զանազանեալ: Այս գաղափարը պարզուած է փայլուն ոճով և հայրենասէր աւիւնով: Կը յաջորդէ վանական ուսանողի մը գրաբար քերթուածը՝ Ս. Մհարոբայ վրայ՝ մեր հին լեզուի մեծվայելչութիւնն զգացնող:

Մինչդեռ խմբերգը «Մեր հայրենիքը» կը հնչեցնէ ոգևորութեամբ՝ կ'արտասանուի «Ելլադայի ծովուն վրայ» թարգմանչաց խմբերգը. հոն կը պատկերուին թարգմանիչները նաւու մը վրայ՝ որ դէպ ի ելլադա կը դիմէ. անոնք կ'երգեն ընտանեկան քաղցրութիւններն և հեռաւոր Հայաստանի գեղեցկութիւնը, զորս չեն կարող մոռացնել ելլադայի գիտութիւնները. բայց պիտի վերադառնան օր մը և հայրենիքի պարծանք ըլլալէ վերջ՝ աւելի՛ իրաւունքով և աւելի՛ ուրախութեամբ պիտի վայելեն իրենց յարկին մէջ՝ սէրը: Հ. Ա. Յովսէփեանէն կ'արտասանուի «Վոսմաշապուհ» հայ արքաներու շիրմին առջև». նոճիներու մէջ Հայոց հին արքաներուն կ'աւետէ փառք մը՝ զոր անոնցմէ ո՛չ մին ունեցած է. իր շիրմին վրայ միայն ընարը պիտի քանդակուի սուրին ըով: Այս գրական հանդէսին վերջաբանն ու պսակը կը կազմէ Հ. Սահակ Տէր - Մովսէսեանի բանախօսութիւնը՝ «Անցեալի գիշերուան մէջ». թարգմանչաց եկեղեցական, լեզուական, բանաստեղծական գործունէութեան հետ՝ հարկ էր յիշատակել պատմականը. ճառախօսը՝ Մովսէս Խորենացին անձնաւորելով՝ կը սկսի. «Յնայ Տարօնի մէջ, Խորնի աւանը. առաջին նաշուածքս հանդիպեցաւ կոթողի մը՝ որ անցեալի վրայ կը խօսէր»: Երջեցեցելով Խորենացին Հայաստանի աւերակներուն և Յունաստանի գլուխ—գործոցներուն մէջ՝ հոգեբանօրէն կը վերլուծէ թէ ինչպէս կ'արթննայ մարդուն մէջ անցեալի հետաքրքրութիւնը, ինչ է պատմութեան կարևորութիւնը ազգի մը ճակատագրին համար և առիթն օգտուելով՝ հայրենասիրական ոգևորիչ յորդոր մը կ'ընէ սիրելու միշտ ազգային պատմութիւնը, երբէք չթողլու ձեռքէ այդ գէնքը՝ որուն հետ այնքան յաղթութեան յիշատակներ կապուած են:

Որոտընդոստ ծափահարութիւններէ վերջ՝ աշակերտները հանդէսը կը փակեն Պէշիքթաշլեանի «Ի բիւր ձայնից» երգով, «Եղբայր եմք» միմունջով. այս բանաձևը պէտք է սիրով ընդունիլ՝ իբր աշօթուան տօնին նշանաբանը, յատկանիշը և անոր թողած բարոյական տպաւորութիւնը:

Հանդիսականներու ոտքի կանգնած պահուն՝ Գեր. Աբրահայրը համառօտ և հայրական վեհութեամբ յորդոր մը կ'ուղղէ՝ ո՛չ եթէ բառերով այլ մեր ամբողջ կեանքով նախնեաց գովեստն ու ժառանգն ըլլալու: Արհի Աբրահօր խօսքը հանդիսաւոր կնիքը կ'ըլլայ տօնին, որ քերականացած է սրտերը հայրենասիրական կրակով:

Հանդիսականները կը ցրուին ամառանոցի անգղիական պարտէզի շուքերուն մէջ, հոն կը հիւրասիրուին զովացուցիչներով և ըմպելիներով: Մթութիւնը հովիտներէն կ'ելնէ՝ բարձրացող ծովու մը պէս՝ ընկղմելով

իր մէջ թուիները, բլուրները, միջնադարեան բռնաւոր Էծծէլինոյի աշտարակը, հեռաւոր ճամբաներուն մէջ՝ դեռ կը լսուին «Ազատն Աստուած», «Մեր հայրենիք»։ Մ. Ռափայէլեանի աշակերտներն են՝ որ կը վերադառնան իրենց բնակավայրը։ Հայ մեղեդիներու լուսաւոր հետք մը կ'անցնի մթութեան մէջէն։ հայերէնը դեռ կը հնչէ այնքան դարեր վերջ, այսքան հեռու, այսքան ոգևորութեամբ։ Այդ ամէնը Ս. Մեսրոբի հրաշքով։ Այսօրուան տօնէն վերջ կարելի չէ չգերուիլ փառքի մեծութենէն ու փափագէն։

Անձրեային օդը թոյլ չի՝ տար ո՛ր և է հրախաղութիւն, աստղերն անգամ իրենց զարդը կը զլանան երկնքին, բայց ամպերն ալ ունին զարդ մը, ծիածանը, տանջուող ազգի մ' համար՝ իր փառքերու յիշատակն է ան։

Մթնոլորտը կը բարախէ հայ սրտի բոլոր յուզումներով և երաժշտութեամբ։ Ամիս մը յետոյ զանոնք զաղթած պիտի գտնենք Ս. Ղազարու կղզեակին մէջ . . . հոն ունկնդիր պիտի ունենան սիրուած շիրիմներ, բարձրաստիճան հիւրեր, և ամենէն շքեղ տօնակիցը՝ Աղբիականի թագուհին։

